

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra

Irminos Matūzaitės
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**VALSTYBINIS KALTINIMAS PIRMOSIOS INSTANCIJOS
TEISME**

Vadovas: asist. Arūnas Meška

Recenzentas: asist. Gintaras Jasaitis

Vilnius 2009

Turinys

IVADAS	3
I. VALSTYBINIO KALTINIMO SAMPRATA.....	5
II. VALSTYBINIO KALTINIMO PALAIKYMAS PIRMOSIOS INSTANCIJOS TEISME	20
1. PROKURORO TEISĖS IR PAREIGOS PARENGIAMOJOJE TEISIAMOJO POSĖDŽIO DALYJE.....	20
2. VALSTYBINIO KALTINTOJO DALYVAVIMAS ĮRODYMŲ TYRIME	25
3. KALTINIMO PAKEITIMAS IR KALTINIMO ATSIŠAKYMAS	31
4. BAIGIAMOJI PROKURORO KALBA	35
III. PROKURORO TEISĖ Į TEISMO NUOSPRENDŽIO AR NUTARTIES APSKUNDIMĄ.....	43
IŠVADOS	49
LITERATŪROS SĄRAŠAS	50
SANTRAUKA.....	55
SUMMARY	56

Įvadas

Vienos iš svarbiausių valstybės pareigų yra ginti piliečius nuo nusikalstamų kėsinių, ginti pažeistas jų teises ir interesus bei nubausti kaltus. Kadangi tiesiogiai valstybė negali atlikti savo funkcijų, jai priklausančią kaltinimo funkciją valstybė yra delegavusi prokurorui ir tai lemia, kad palaikydamas valstybinį kaltinimą prokuroras veikia valstybės vardu. Teismo procese jis vadinamas valstybiniu kaltintoju, o jo atliekama funkcija – valstybiniu kaltinimu. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 1 straipsnyje yra nurodyta, kad vienas iš baudžiamojo proceso uždavinių yra proceso metu garantuoti, kad būtų nubaudžiamas tik nusikalstamą veiką padaręs asmuo ir jokių nepagrįstų suvaržymų nepatirtų nekaltas asmuo¹. Vykdydamas savo konstitucinę pareigą ir palaikydamas valstybinį kaltinimą prokuroras padeda teismui įgyvendinti teisingumą ir visapusiškai bei nuodugniai ištirti bylos aplinkybes. Pažymėtina, kad teismo proceso metu prokuroras veikia kaip savarankiškas proceso dalyvis, o jam numatytos teisės ir pareigos ne tik suteikia gana plačią veiksmų laisvę, bet kartu yra ir didžiulė atsakomybė.

Darbo aktualumas ir naujumas. Darbo tema buvo pasirinkta atsižvelgiant į nagrinėjamo instituto – valstybinio kaltinimo, reikšmę baudžiamajame procese. Jo svarba pasireiškia tuo, kad kaltinimo funkcijos vykdymas yra būtina sąlyga pačiam baudžiamajam procesui. Teisme visose bylose (išskyrus privataus kaltinimo bylas) prokuroro dalyvavimas yra būtinas. Taigi, išsamus šios temos nagrinėjimas yra išties svarbus. Nors yra nemažai Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbų temomis, vienaip ar kitaip susijusiomis su valstybiniu kaltinimu, tačiau galima pastebėti, kad nėra daug teisės mokslo doktrinos darbų, skirtų nuosekliai ir visapusiškai šios temos analizei.

Darbo objektas. Darbo pavadinimas atspindi, kad šiame darbe bus nagrinėjamas valstybinis kaltinimas pirmosios instancijos teisme. Jame nebus analizuojama ikiteisminio tyrimo stadija ar valstybinio kaltinimo pasireiškimas apeliacinės ir kasacinės instancijų teismuose.

Darbo tikslai. Darbe siekiama visapusiškai atskleisti valstybinio kaltinimo institutą, jo istorinę raidą bei svarbą baudžiamajame procese; išanalizuoti pagrindines prokurorų veiklos nuostatas bei principus; nuosekliai bei išsamiai apibūdinti prokurorų teises ir pareigas

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

palaikant valstybinį kaltinimą pirmosios instancijos teisme bei valstybinių kaltintojų apeliacinio skundo padavimo teisės įgyvendinimo pagrindines nuostatas.

Darbo šaltiniai ir metodai. Rašant šį darbą vienas svarbiausių šaltinių buvo BPK, taip pat buvo remiamasi kitais teisės aktais, Lietuvos bei užsienio mokslininkų darbais, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijomis, statistine medžiaga bei teismų praktika. Siekiant atskleisti darbo temą buvo naudojami istorinis, lyginamasis, baudžiamosios teisės doktrinos ir teisės aktų analizės bei sisteminis mokslo metodai.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš įvado bei trijų pagrindinių dalių. Pirmoje darbo dalyje apžvelgiama valstybinio kaltinimo esmė, šio instituto istorinė raida, valstybinio kaltinimo ypatumai Lietuvoje bei užsienio valstybėse, prokuroro, kaip valstybinį kaltinimą palaikančio subjekto, pagrindiniai veiklos principai bei šios jo atliekamos funkcijos reikšmingumas. Antroji dalis suskirstyta į keturis skyrius, kuriuose apžvelgiamos pagrindinės prokuroro teisės ir pareigos palaikant valstybinį kaltinimą pirmosios instancijos teisme. Trys skyriai struktūriškai suskirstyti atsižvelgiant į teismo proceso ypatumus, t. y. teismo posėdžio dalis: valstybinio kaltintojo procesinė padėtis parengiamojoje, įrodymų tyrimo dalyse bei prokuroro baigiamosios kalbos bruožai bei reikšmė paskutinėje teismo posėdžio dalyje. Atskirame skyriuje analizuojama prokuroro galimybė pakeisti savo poziciją palaikant valstybinį kaltinimą teisme, t. y. pakeisti kaltinimą ar jo atsisakyti. Trečioje šio darbo dalyje aprašoma prokuroro teisė paduoti apeliacinį skundą dėl pirmosios instancijos teismo nuosprendžio (nutarties). Nepereinant į apeliacinės instancijos proceso ypatumus, darbo autorė siekia atspindėti prokuroro darbo palaikant valstybinį kaltinimą tęstinumą pasibaigus teisminiam nagrinėjimui pirmosios instancijos teisme bei nagrinėtos jo veiklos pasekmes tęsiantis baudžiamajam procesui, taip pat apžvelgiami subjektai, turintys teisę apskusti teismo nuosprendį (nutartį). Teorinė darbo dalis iliustruojama praktiniais pavyzdžiais bei susijusia statistine medžiaga. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, naudotos literatūros sąrašas ir darbo santrauka lietuvių bei anglų kalbomis.

I. Valstybinio kaltinimo samprata

Valstybinis kaltinimas – vienas iš seniausių ir reikšmingiausių baudžiamojo proceso institutų. Kaltinimas, nepriklausomai nuo jo tipo ir pasireiškimo formos, yra būtinas baudžiamojo teismo proceso elementas. Valstybė privalo bausti nusikaltėlius ir iš to yra kildinamas kaltinimo funkcijos viešumas.

Pirminis baudžiamosios atsakomybės realizacijos momentas yra glaudžiai susijęs su kaltinimo institutu. Kaltinimo suformulavimas yra tiesioginė faktinės asmens atsakomybės atsiradimo prielaida, taigi, kaltinimas apibrėžia asmens baudžiamosios atsakomybės realizacijos pradžią. Tačiau kai kurie autoriai tokį šio klausimo aspektą vertina kaip kaltinamojo sutapatinimą su nusikaltėliu ir teigia, jog tai kertasi su nekaltumo prezumpcijos principu - tvirtinimu, kad niekas negali būti laikomas kaltu ir nubaustas kitaip nei teismo sprendimu². Autorės nuomone, toks vertinimas nėra teisingas, nes kaltinimo suformulavimas ir baudžiamosios atsakomybės realizacijos pradžia yra kaltinamojo įvykdytos nusikalstamos veikos pasekmė ir prielaida tolimesniam procesui, kurio metu turi būti įrodyta kaltinamojo kaltė ar nekaltumas. Ikiteisminio tyrimo įstaigos ir prokuratūros privalo išsiaiškinti visas nusikalstamos veikos faktines aplinkybes ir įrodyti, kad asmuo įvykdė nusikalstamą veiką, kurios padarymu jis yra kaltinamas. Tačiau minėti pareigūnai neturi teisės priimti sprendimo, kuriuo asmuo būtų pripažįstamas kaltu padaręs tam tikrą nusikalstamą veiką, ir nuteisti kaltinamą asmenį valstybės vardu. Nors ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai prieina išvadą dėl asmens kaltumo, valstybė nelaiko to pakankama priežastimi dėti lygybės ženklą tarp sąvokų „kaltinamasis“ ir „kaltas“. Todėl tik teismo proceso metu patikrinti duomenys gali būti pripažįstami įrodymais ir tik teismas, remdamasis šiais įrodymais ir savo vidiniu įsitikinimu, gali pripažinti asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką.

Teisinis kaltinimo tikslas ir procesinis ryšys su šiuo tikslu skirtingais istoriniais laikotarpiais ir skirtingose valstybėse buvo ir iki šiol yra nevienodas. Pavyzdžiui, teisinis kaltinimo tikslas buvo labai silpnas inkviziciniame (tiriamajame) procese, kuriame kaltinamasis užimdavo beteisio tyrimo objekto padėtį, o teismo nuosprendis apimdavo visa tai, kas buvo ištirta ikiteisminio veikos tyrimo metu, o ne įrodymų tyrimo teisme metu. Rungimosi procese, atvirkščiai - teisinė kaltinimo reikšmė buvo išaukštinta, kaltinimas

² ФАТКУЛИН, Ф. Н.; ЗИННАТУЛЛИН, З. З.; АВРАХ, Я. С. *Обвинение и защита по уголовным делам*. Казань, 1976, p. 16.

praktiškai buvo viso baudžiamojo proceso varomoji jėga ir nepakeičiamas teisinės atsakomybės matavimo kriterijus teisme³.

XX amžiaus pradžioje dalis procesinės teisės tyrinėtojų kaltinimą tapatino su baudžiamuoju persekiojimu ir abu juos traktavo kaip viešą baudžiamąjį ieškinį. Dauguma to meto teisės mokslininkų neišskyrė tokio baudžiamojo ieškinio sampratos materialiąja ir formaliąja prasme. Kaltinimas procesine prasme suprantamas kaip įstatymuose numatyta procesinė kompetentingų organų ir asmenų veikla išsiaiškinant kaltinamąjį ir jam inkriminuojamos nusikalstama veikos aplinkybes kaip jo baudžiamosios atsakomybės pagrindą tam, kad būtų pasiektas viešas nusikaltėlio nuteisimas. Kaltinimas materialiąja teisine prasme – tai surinktų faktinių įrodymų visuma ir teisinės nusikalstamos veikos kvalifikacijos procesinė išraiška dėl konkrečios nusikalstamos veikos kaltinamojo asmens atžvilgiu. Taigi, kaltinimą galima suprasti materialiąja ir procesine prasme, tačiau tarp abiejų šių suvokimų yra labai glaudus ryšys⁴.

Galima paminėti, kad istoriškai kaltinimas buvo įvairiai vadinamas skirtingose valstybėse. Pavyzdžiui, 1958 m. Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekse kaltinimas buvo įvardijamas kaip viešas ieškinys. Panaši valstybinio kaltinimo samprata egzistavo ir to meto Anglijoje. Pirmaisiais sovietinės Rusijos metais pagal tai kieno vardu teisme buvo kaltinamas nusikalstamą veiką padaręs asmuo buvo žinomos tokios kaltinimo rūšys: valstybinis, visuomeninis, privatus, pilietinis ir žinybinis kaltinimas. Priklausomai nuo nusikalstamos veikos, kurios padarymu asmuo buvo kaltinamas, pobūdžio ir sunkumo, kaltinimas dar buvo skirstomas į viešą, pusiau viešą ir privatų. 1927 m. rusų profesorius N. N. Polianskij savo darbuose kaltinimą vadino baudžiamuoju ieškiniu ir apibūdino jį kaip baudžiamojo proceso varomąją jėgą bei subjektyvų asmens kaltės teigimą dėl jam inkriminuojamo nusikaltimo⁵. Kiek vėliau profesorius M. L. Šifman teigė, kad valstybinis kaltinimas yra baudžiamasis ieškinys, kaltinimo pareiškimo forma užtikrinantis egzistuojančios teisinės tvarkos gynimą⁶.

Kaip jau buvo minėta, kaltinimas yra būtinas baudžiamojo proceso elementas nagrinėjant bylas teisme. Lietuvoje kaltinimo organizacija buvo nustatyta dar 1864 m. Rusų teismų santvarkos įstatymo. Po nepriklausomybės paskelbimo ji buvo papildyta Lietuvos

³ *Ibidem*, p. 5-7.

⁴ *Cit. op.* 2, p. 23-35.

⁵ ПОЛЯНСКИЙ, Н. Н. *Очерки общей теории уголовного процесса*. Москва, 1927, p. 110-115.

⁶ ШИФМАН, М. Л. *Прокурор в уголовном процессе*. Юриздат, 1948, p. 35.

teismų santvarkos įstatymais. Tačiau galima pastebėti, kad kaltinimo organizacija priklausė nuo istorinių ir kultūrinių visuomenės gyvenimo sąlygų bei tautinių ypatumų⁷.

Tarpukario Lietuvos prokuratūra, nors ir sukurta prie teismų, tačiau tiesioginiame savo darbe būdama nepriklausoma ir savarankiška, atliko valstybinio kaltinimo funkciją. Nuo 1918 m. iki 1933 m. prokuratūros veiklą reglamentavo Laikinasis Lietuvos Teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas, nuo 1933 m. – naujai priimtas Teismų santvarkos įstatymas. Viena iš svarbiausių prokuroro funkcijų buvo kaltinimo palaikymas ir jo dalyvavimas teisme. Tuo metu teismo procesas vyko laikantis rungimosi principo, tai buvo dviejų nepriklausomų šalių kova, o teismas užimdavo bešališko stebėtojo padėtį. Teismo procese dalyvaudavo dvi šalys: nuskriaustasis (nukentėjęsysis, ieškovas) ir skriaudikas (teisiamasis, atsakovas). Prokuroras baudžiamojoje byloje buvo viena iš proceso šalių – jis kaltino nusikaltėlį. Prokuroras teisme galėjo pareikšti savo nuomonę dėl įstatymų taikymo, pastebėtų procesinių pažeidimų, bylos nagrinėjimo tvarkos ir trūkumų, reikšti įvairius prašymus. Dalyvaudamas teisme nagrinėjant baudžiamąją bylą, jis taip pat sakydavo kaltinamąją kalbą, žodžiu įrodinėjo teisiamojo kaltę, reikalavo bausmės. Sakant kaltinamąją kalbą buvo vadovaujamosi vidiniu prokuroro įsitikinimu ir sąžine. Kaltinimas būdavo individualus, kaip ir individuali teisiamojo baudžiamoji atsakomybė. Neįrodžius teisiamojo kaltės, kaltinimo būdavo atsisakoma⁸. 1940 - 1941 m. Lietuvos Respublikos teisėtvara ir joje veikusi prokuratūra iš esmės buvo sunaikinti. Sugriovus Lietuvos prokuratūrą, naujoji sistema pradėjo vykdyti savo funkcijas kaip sudėtinė TSRS prokuratūros dalis. Toks prokurorų statusas, koks šiuo metu yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje brendo laipsniškai, atsižvelgiant ne tik į istorinį teisinį paveldą, bet ir į aktualijas, kurias nulėmė patirtis, organizuojant teisėtvarą. Reikšmingas veiksnys apibrėžiant prokurorų teisinį statusą buvo Konstitucinio Teismo formuluojama koncepcija dėl prokurorų vaidmens teisėtvaroje: prokurorai negali vykdyti teismams priskirtos teisingumo funkcijos, taip pat riboti teisminės veiklos galių; prokurorai, kaip teisės saugos institucija, privalo reaguoti į teisės pažeidimus, tačiau tai neturi prieštarauti Konstitucijai ir ją atitinkantiems įstatymams; prokurorai turi teisę pareikšti civilinį ieškinį baudžiamosiose bylose, jeigu to reikalauja valstybinių ir visuomeninių interesų arba atskirų

⁷ KRIŠČIUKAITIS, Antanas. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1928, p. 23.

⁸ DVARECKAS, Stanislas. Lietuvos prokuratūra 1918-1940 metais. *Teisės problemos*, 1996, Nr. 3, p. 76-77.

asmenų teisių apsauga, tačiau ir tokiu atveju prokuroras negali turėti daugiau teisių, negu įstatymas jų suteikia ieškovui⁹.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnis numato, kad „ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.“¹⁰ Kaltinti nusikalstamas veikas padariusius asmenis yra valstybės pareiga. Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis - užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių. Jeigu valstybė nesiiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griunamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams¹¹.

Svarbu paminėti ir tai, kad valstybinio kaltinimo palaikymas yra ne tik konstitucinė prokurorų pareiga, bet ir išimtinė jų kompetencija - jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas neturi teisės palaikyti valstybinio kaltinimo. Taigi, valstybė jai priklausančią kaltinimo funkciją yra delegavusi prokurorui ir tai lemia, kad palaikydamas valstybinį kaltinimą prokuroras veikia valstybės vardu. Teismo procese jis vadinamas valstybiniu kaltintoju, o jo atliekama funkcija – valstybiniu kaltinimu. Prokuroro pareiga palaikyti valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose taip pat numatyta ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje¹². Be to, valstybinis kaltinimas yra ir viena iš teisėtumo priežiūros formų baudžiamajame procese.

Dabar galiojančio BPK 42 straipsnyje valstybinis kaltinimas apibrėžiamas kaip „prokuroro veikla, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo yra kaltas“. Baudžiamajame procese kaltinimo funkcijos vykdymas yra būtinas elementas, nes jeigu nėra kaltintojo – nevyksta ir pats kaltinimo procesas. Be kaltinimo baudžiamosios bylos nagrinėjimas neturėtų savo dalyko, nes nebūtų teisme pagrindo ką nors įrodinėti, dėl ko

⁹ ŽILYS, Juozas. Lietuvos prokuratūros statuso raida. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70 (62), p. 27.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-104.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl organizuoto nusikalstamumo užkardymo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.

¹² Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1919.

nors ginčytis ir priimti kokius nors sprendimus. Todėl galiojantis BPK numato, kad teisme visose bylose (išskyrus privataus kaltinimo bylas) prokuroro dalyvavimas yra būtinas¹³. Teisės doktrinoje netgi yra siūlymų baudžiamąjį procesą, kuris vyksta tik kai jame yra vykdoma kaltinimo funkcija, vadinti kaltinimo procesu. Tačiau šis terminas nėra labai tinkamas skirstant procesus pagal tipus (rungimosi, tiriamasis, mišrusis), nes šiuo metu kaltinimo funkcija vykdoma bet kurio iš minėtų tipų procese.

Kalbant apie valstybinio kaltinimo sritį, reikia paminėti tai, kad yra skiriamas privatus ir valstybinis kaltinimas. Privataus kaltinimo bylų procesas - tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisinę prielaidą nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą¹⁴. Baudžiamojo proceso įstatyme yra numatytas baigtinis nusikalstamų veikų, dėl kurių vykdomas privatus kaltinimas, sąrašas. Tai nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo, fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, žmogaus veiksmų laisvės suvaržymas, seksualinis priekabiavimas, šmeižimas, įžeidimas, neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas, neteisėtas informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimas ar panaudojimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo, mirusiojo atminimo paniekinimas.

Yra keletas priežasčių, kodėl įstatymiškai yra numatyta, kad ne dėl visų nusikalstamų veikų turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas. Visų pirma, tam tikrus nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus valstybė laiko mažiau pavojingais ir palieka teisę nuo jų nukentėjusiam asmeniui pačiam nuspręsti, ar dėl įvykdytos nusikalstamos veikos turi vykti baudžiamasis persekiojimas. Antra, dauguma aukščiau išvardintų nusikalstamų veikų neretai padaromos dėl konfliktiškų asmeninių santykių, sunkių gyvenimo sąlygų ar nereguliuotų turtinių santykių tarp kaimynų, bendradarbių bei giminių. Įstatymų leidėjas, įvertinęs tokių

¹³ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 391.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. *Valstybės žinios*, 2006-01-19, Nr. 7-254.

veikų padarymo priežastis bei motyvus ir laikydamas, kad baudžiamosios teisės taikymas žmonių tarpusavio santykiuose yra paskutinė priemonė, palieka pačiam nukentėjusiajam teisę spręsti, ar kreiptis į teismą, kad šią veiką padaręs asmuo būtų traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Kita vertus, neretai sunku įvertinti tam tikrus veiksmus kaip įžeidžiančius ar kitaip žeminančius žmogaus orumą, jeigu tas asmuo, prieš kurį tokie veiksmai buvo įvykdyti, pats nelaiko jų žeminančiais.

Kalbant apie privataus kaltinimo procesą atkreiptinas dėmesys į tai, kad vadovaujantis baudžiamojo proceso įstatymu, prokurorui yra numatyta galimybė pradėti baudžiamąjį procesą, dėl nusikalstamų veikų, kurios nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, jeigu tos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisėtų interesų. Kai procesas pradedamas prokuroro reikalavimu, nusikalstama veika tampa valstybinio kaltinimo dalyku. Prokuroras taip pat gali bet kuriuo privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios, pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad toje byloje palaikys valstybinį kaltinimą. Tokiu atveju teismas nutartimi nutraukia privataus kaltinimo bylos procesą, neatsižvelgdamas į tai, kokia yra nukentėjusiojo skundo eiga teisme.

Minėtos prokuroro teisės kyla iš aplinkybės, kad kiekvienas atvejis, kai yra nustatoma, kad valstybinis kaltinimas baudžiamosiose bylose nepalaikomas, turi būti konstituciškai pagrįstas ir neturi sudaryti prielaidų nepagrįstai ap sunkinti konstitucinių asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ar apskritai jų paneigti. Įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrose baudžiamosiose bylose kaltinimą palaiko ne prokurorai, o privatus asmenys (jų atstovai), nes toks teisinis reguliavimas savaime nesudaro prielaidų pažeisti asmens teisės į teisminę gynybą. Tačiau negali būti tokių teisinių situacijų, kad prokurorui nekiltų pareiga baudžiamojoje byloje palaikyti valstybinį kaltinimą ir tuo atveju, kai privatus asmuo (ar jo atstovas), palaikydamas kaltinimą baudžiamojoje byloje, negali veiksmingai apginti savo (ar atstovaujamo asmens) teisių ir teisėtų interesų¹⁵.

BPK 409 straipsnio 1 dalyje yra numatyti du atvejai, kai prokuroras privalo pradėti baudžiamąjį procesą privataus kaltinimo bylose:

- 1) jei asmuo dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų;

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. *Valstybės žinios*, 2006-01-19, Nr. 7-254.

2) nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę.

Formuluotė „asmuo dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“ apibūdina labai įvairias situacijas: kai asmuo apskritai negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus arba negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti (pavyzdžiui, dėl fizinės ar psichinės negalios, teisinio subjektiškumo nebuvimo ir t. t.), ir tokias, kai nors asmuo ir gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valią ginti savo teisėtus interesus ir gali atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti, tačiau šių veiksmų (kitų priemonių) objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti (pavyzdžiui, dėl negalėjimo gauti reikalingą informaciją, teisės atlikti reikalingus proceso veiksmus neturėjimo ir pan.)

Antrasis atvejis, kada prokuroras privalo pradėti baudžiamąjį procesą, nors nusikalstama veika priskiriama prie veikų, dėl kurių procesas vyksta privataus kaltinimo tvarka, yra tuomet, kai įvykdyta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę. Tokia situacija yra sietina ne su kuriuo nors vienu nusikalstamos veikos požymiu ar keliais iš jų (pavyzdžiui, su nukentėjusiojo pareigomis ar socialiniu statusu, su nusikalstamos veikos sukeltu atgarsiu visuomenėje ir pan.), bet su įvairiais nusikalstamos veikos požymiais ir įvairiomis jos padarymo aplinkybėmis. Sprendžiant, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir dėl kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas¹⁶. Taigi, prokuroras turi sistemiškai įvertinti visas nusikalstamos veikos aplinkybes bei kylančius padarinius, kad galėtų įvertinti, ar konkrečiu atveju turi būti pradėtas baudžiamasis procesas, tai yra atliekamas ikiteisminis tyrimas bei esant pakankamai asmens kaltę įrodančių duomenų – perduoti bylą teismui ir palaikyti valstybinį kaltinimą teismo procese.

Pažymėtina, kad aptartas teisinis reguliavimas, susijęs su prokuroro pareigomis privataus kaltinimo procese, sudaro sąlygas prokurorams visais atvejais vykdyti savo konstitucinę priedermę ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises ir teisėtus interesus.

¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. *Valstybės žinios*, 2006-01-19, Nr. 7-254.

Prokurorai atlikdami savo konstitucinę pareigą palaiko valstybinį kaltinimą pirmosios, apeliacinės ir kasacinės instancijos teismuose. Sąvoka „prokuroras“ nagrinėjamoje srityje yra apibendrinantis terminas – jis reiškia bet kurios prokuratūros bet kurio rango prokurorą, vykdančią jam pavestas funkcijas. Prokuroro įgaliojimus baudžiamajame procese Lietuvos Respublikos teritorijoje įgyvendina generalinis prokuroras, jo pavaduotojai, Generalinės prokuratūros skyrių, grupių vyriausieji prokurorai, jų pavaduotojai, skyrių, grupių prokurorai, apygardų vyriausieji prokurorai, jų pavaduotojai, skyrių, grupių vyriausieji prokurorai, jų pavaduotojai, skyrių, grupių prokurorai, apylinkių vyriausieji prokurorai, jų pavaduotojai, skyrių, grupių vyriausieji prokurorai, skyrių, grupių prokurorai tose teritorinėse apylinkių prokuratūrose, kuriose struktūrinių padalinių nėra. Generalinės prokuratūros prokurorai pagal generalinio prokuroro nustatytą kompetenciją savo procesinius įgaliojimus, tame tarpe ir valstybinio kaltinimo palaikymo funkciją, vykdo visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje. Apygardų ir apylinkių prokuratūrų prokurorai pagal kompetenciją savo procesinius įgaliojimus vykdo jiems paskirtos apygardos ir apylinkės teritorijoje, kuri atitinka teismo veiklos teritoriją. Generalinio prokuroro pavedimu prokurorai gali vykdyti procesinius įgaliojimus ir kitoje teritorijoje ar teisme¹⁷.

Generalinė prokuratūra formuoja vienodą valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose palaikymo ir nuosprendžių vykdymo kontrolės praktiką (rengia rekomendacijas, apibendrinimus, aiškinamuosius raštus, leidžia įsakymus dėl proceso veiklos ir priima baudžiamojo proceso sprendimus), palaiko valstybinį kaltinimą visuose visų instancijų teismuose, dalyvauja baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių procese, nagrinėjant baudžiamąsias bylas, atnaujintas dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo taikymo, dėl Europos žmogaus teisių teismo sprendimo. Generalinės prokuratūros Valstybinio kaltinimo skyriaus prokurorai tikrina valstybinį kaltinimą palaikančių teritorinių prokuratūrų prokurorų darbą ir teikia jiems pagalbą vietoje. Prireikus skyriaus prokurorai palaiko valstybinį kaltinimą bet kuriame Lietuvos pirmosios instancijos teisme. Valstybinio kaltinimo skyriaus veikla organizuojama remiantis dviem principais:

- 1) pagal zonas – skyriaus prokurorams paskiriamos kuruoti tam tikros apygardų prokuratūros ir joms priklausančios apylinkių prokuratūros;

¹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras (I tomas). Vilnius, 2003, p. 73-74.

2) pagal dalyką – skyriaus prokurorai specializuojasi pagal jiems paskirtus atskirus baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymų klausimus.

Pažymėtina ir tai, kad Generalinė prokuratūra nagrinėja gautus asmenų skundus, susijusius su valstybiniu kaltinimu Lietuvos apeliaciniame teisme, Lietuvos Aukščiausiajame Teisme, ir gali nagrinėti skundus, susijusius su valstybiniu kaltinimu kituose teismuose¹⁸.

Įstatymas numato, kad palaikydami kaltinimą byloje gali dalyvauti ne vienas, o keli prokurorai. Keli prokurorai gali dalyvauti didelėse ir sudėtingose bylose. Jie gali dalyvauti nagrinėjant bylą savo nuožiūra pasiskirstę darbą pagal teisiamuosius, konkrečius kaltinimus ar remiantis kitais kriterijais, tačiau tokiu atveju prokurorai turi savo funkcijų vykdymą organizuoti taip, kad nebūtų mechaniškai dubliuojami klausimai, pareiškimai, kalbos.

Kaltinimo procesą sudaro dvi stadijos: ikiteisminio tyrimo stadija ir valstybinio kaltinimo palaikymas teisme. Ikiteisminio tyrimo stadijoje renkami kaltės įrodymai, t. y. vyksta pasirengimas kaltinimui, teismo bylos nagrinėjimo metu – kaltinimas yra palaikomas. Kai prokuroras yra įsitikinęs, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo ir nėra pagrindo proceso užbaigti supaprastinto proceso tvarka, prokuroras privalo surašyti kaltinamąjį aktą ir perduoti bylą teismui. Nuspręsti, kad ikiteisminis tyrimas yra baigtas ir procesas turi pereiti į kitą stadiją bei kaltinamojo akto surašymas yra išimtinė prokuroro teisė ir pareiga.

Kaltinamasis aktas yra svarbiausias ikiteisminio tyrimo stadijos procesinis dokumentas, kuriuo užbaigiama ikiteisminio tyrimo stadija ir išdėstomi svarbiausi šios stadijos rezultatai. Surašydamas kaltinamąjį aktą prokuroras suformuluoja kaltinimą, pagal kurį vyks baudžiamosios bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme. BPK 255 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad byla teisme nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Taigi, kaltinamasis aktas nustato konkrečias bylos nagrinėjimo teisme ribas. Be to jis reikšmingas dar ir tuo, kad jame nurodoma prokuroro, kaip vienos iš proceso šalių, procese užimama pozicija ir atskleidžiama, kodėl ji yra būtent tokia. Paminėtina, kad be BPK normų

¹⁸ Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. I-215. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 3-82.

prokuroras rašydamas kaltinamąjį aktą turi vadovautis ir Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintomis rekomendacijomis dėl kaltinamojo akto surašymo.

Formaliai valstybinio kaltinimo palaikymo funkcija teisme įvykdoma prokurorui paskelbiant kaltinamąjį aktą bei pasakant kaltinamąją kalbą baigiamųjų kalbų metu. Tačiau iš tiesų valstybinio kaltintojo veiksmai bei jo procesinės teisės ir pareigos teisme yra labai plačios apimties, o prokurorams suteikta veiksmų laisvė kartu yra ir didelė atsakomybė. Tam, kad prokuroro veikla teismo procese būtų efektyvi, prokuroras turi tinkamai jai pasiruošti. Visų pirma, prokuroras privalo gerai išmanyti visą bylos medžiagą, skrupulingai susipažinti su visomis faktinėmis bylos aplinkybėmis, jas išanalizuoti ir įvertinti. Prokuroras taip pat turi puikiai žinoti baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso teisės normas, teismų praktiką nagrinėjamu klausimu, Generalinio prokuroro rekomendacijas.

Didžiąją dalį valstybinio kaltintojo procesinių teisių ir pareigų lemia tai, kad Lietuvoje bylų nagrinėjimas teisme vyksta laikantis rungimosi principo, kuris yra įtvirtintas BPK 7 straipsnyje. Šis principas reiškia, kad byla turi būti sprendžiama ginčo keliu, t. y. skirtingus interesus byloje turintys proceso subjektai (kaltinimo ir gynybos šalys) turi teisę siūlyti teismui, kaip turi būti išspręsta byla ir kritikuoti priešingos šalies teikiamus siūlymus. Konstitucinis teismas yra konstatavęs, kad bylos turi būti nagrinėjamos laikantis rungimosi principo - turi būti garantuojama teisminio nagrinėjimo dalyvių teisių lygybė, įstatymais jiems turi būti užtikrintos lygios teisės teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti prašymus¹⁹. Taigi, prokuroro teisės šiuo aspektu yra lygios gynybos funkciją vykdančių proceso dalyvių teisėms. Dar vienas reikšmingas rungimosi principo elementas yra kaltinimo, gynybos ir teismo funkcijų atribojimas. Kalbant apie rungimosi principą tokiu aspektu, užsienio šalių teisės doktrinoje yra išskiriamas kaltinimo principas (angl. *principle of accusation*), siauriau apibrėžiamas kaip reiškiantis, jog teisme baudžiamasis procesas pradedamas tik remiantis įgalioto kaltintojo pateiktu kaltinimu ir vykdomas neperžengiant jo ribų²⁰.

Pažymėtina tai, kad prokuroro, kaip ir bet kurio kito proceso dalyvio, nagrinėjant bylą pareikšta nuomonė teismui nėra privaloma. Tad nors prokuroras ir prašo, pavyzdžiui, teisiamąjį nuteisti ir paskirti jam atitinkamą bausmę, teismas gali kaltinamąjį išteisinti ar

¹⁹ Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, skirtų įslaptinto liudytojo apklausai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 80-2423.

²⁰ GIRDAUSKAS, Mindaugas. Rungimosi principai baudžiamajame procese: turinio aspektai. *Teisė*, 2004, Nr. 53, p. 10.

skirti didesnę ar mažesnę bausmę. Teismas gali kitaip kvalifikuoti teiamojo veiksmus, skirti kitos rūšies bausmę, atmesti prokuroro pateiktus prašymus ir pan. Net ir tokiais atvejais, kai prokuroras atsisako kaltinimo, teismas gali teisiamąjį nuteisti priimdamas jam kaltinamąjį nuosprendį²¹.

Taigi, bendriausia prasme, kaltinimo esmę sudaro prokuroro pastangos siekiant įrodyti, kad kaltinamasis, dėl kurio veikos byla prokuroro iniciatyva nagrinėjama teisme, yra kaltas dėl tos veikos padarymo. Tačiau tai nereiškia, kad prokuroras turi bet kokia kaina ir bet kokiomis priemonėmis siekti kaltinamojo pripažinimo kaltu, nes prokuroras vykdydamas šią jam pavestą pareigą privalo būti objektyvus ir kaltinti tik tuo atveju, kai yra visiškai įsitikinęs, kad kaltinamasis įvykdė nusikalstamą veiką. Valstybinis kaltintojas turi laikytis BPK įtvirtintų principų, tokių kaip nekaltumo prezumpcijos, proceso kalbos ir pan. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro patvirtintame Prokurorų etikos kodekse taip pat yra numatyta, kad prokuroras padėdamas teismui vykdyti teisingumą, gindamas asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus laikosi tokių profesinės etikos principų: teisingumo, padorumo, nešališkumo, nepiktnaudžiavimo, savarankiškumo, konfidencialumo, solidarumo, pagarbos įstatymui bei atsakomybės²². Ypač svarbus teismo bylos nagrinėjimo stadijoje yra prokuroro nešališkumo principas, kuris reiškia, kad prokurorai turi nešališkai vykdyti savo funkcijas; likti nepalieti individualių ar grupinių interesų, visuomenės ar žiniasklaidos spaudimo ir rūpintis tik visuomenės interesais; veikti objektyviai; atsižvelgti į konkrečias aplinkybes nesvarbu, ar jos įtariamajam palankios, ar ne; remiantis įstatymais ir nešališko teismo reikalavimais, siekti užtikrinti, kad būtų atlikti visi būtini ir reikiami tyrimai ir kad jų rezultatai būtų atskleisti nesvarbu, ar tai rodo įtariamojo kaltę ar nekaltumą; visada ieškoti tiesos, padėti teismui išsiaiškinti tiesą ir vykdyti teisingumą visuomenės, aukos ir kaltinamojo atžvilgiu²³. Prokuroro nešališkumą užtikrinti padeda ir nušalinimo institutas, kuriuo garantuojama, kad nagrinėjant bylą įtakos sprendimo priėmimui negalės daryti suinteresuoti bylos baigtimi proceso dalyviai.

Prokuroras taip pat turi visada ginti kaltinamojo asmens teisę į nešališką teismą stengtis užtikrinti, kad kaltinamajam palankūs įrodymai būtų atskleisti tinkamu metu

²¹ ŠUMSKAS, Artūras. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius, 2000, p. 167-168.

²² Lietuvos prokurorų etikos kodeksas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. balandžio 30 d. įsakymu Nr. I-68.

²³ Profesinės atsakomybės standartai ir prokurorų pagrindinių pareigų bei teisių išdėstymas (1999 m. balandžio 23 d. patvirtinta Tarptautinės prokurorų asociacijos).

laikantis įstatymų ir nešališko teismo reikalavimų. Tik laikydamasis visų minėtų nuostatų prokuroras profesionaliai ir tinkamai įgyvendins valstybės jam pavestą valstybinio kaltinimo funkciją.

Svarbu aptarti ir tai, kad valstybinio kaltinimo kokybės užtikrinimui didelę įtaką daro prokurorų profesionalumas ir aukštas kompetencijos lygis. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje dėl prokuratūros vaidmens kriminalinės justicijos sistemoje yra akcentuojama, kad kiekviena valstybė turi užtikrinti, prokuratūros pareigūnų priėmimą į darbą, skatinimą ir tobulėjimą, laikantis teisingų ir nešališkų procedūrų, prokuratūros pareigūnų karjerą, skatinimą ir tobulėjimą, remiantis bendrais ir objektyviais kriterijais, tokiais kaip kompetencija ir patirtis. Valstybės privalo imtis atitinkamų priemonių, kad prokuratūros pareigūnams užtikrintų atitinkamą jų paruošimą prieš jiems pradėdant eiti savo pareigas ir jas vykdant. Būtina juos tinkamai informuoti apie:

- 1) jų pareigoms būdingus etinius principus ir reikalavimus;
- 2) Konstitucijos ir įstatymų garantuojamą įtariamųjų, nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugą;
- 3) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nustatytas žmogaus teises ir laisves;
- 4) darbo organizavimo ir valdymo teoriją bei praktiką juridiniame kontekste;
- 5) mechanizmus ir priemones, galinčius padėti užtikrinti ryšį tarp skirtinų veiklos rūšių ir bendradabivimą su užsienio valstybėmis²⁴.

Prokurorų kvalifikacijos kėlimas yra viena iš prokuratūros sistemos efektyvaus funkcionavimo sąlygų. Prokurorų profesinių gebėjimų stiprinimas ypač aktualus, nes būtent profesiniai gebėjimai daro tiesioginę įtaką valstybinio kaltinimo palaikymui teisme. Teorines ir praktines žinias prokurorai privalo gilinti ne tik nacionalinės, bet ir tarptautinės teisės srityje. Itin aktualu įgyvendinti tarptautinės teisės aktų tinkamą aiškinimą ir taikymą prokuratūros veikloje, nagrinėti jų santykį su kitais Lietuvos Respublikos įstatymais bei Europos Sąjungos teise²⁵.

Dar vienas svarbus aspektas, įtakojantis valstybinio kaltinimo palaikymo teisme efektyvumą, – prokurorų darbo krūvis. Remiantis statistiniais duomenimis, 1995 - 2000 m.

²⁴ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec(2000)19 valstybėms narėms dėl prokuratūros vaidmens kriminalinės justicijos sistemoje. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/\(2000\)19.doc](http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/(2000)19.doc)>.

²⁵ Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 – 2011-ųjų metų strateginis veiklos planas. Patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. vasario 4 d. įsakymu Nr. I-25. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2009.

laikotarpiu²⁶ baudžiamųjų bylų, esančių prokuratūros žinioje, padaugėjo 29 procentais (nuo 814 iki 1051 prokurorų perduotos bylos (100 tūkst. gyventojų)). Tuo tarpu, bylų, kurios prokurorų buvo perduotos į teismą, pagausėjo nuo 604 iki 787 (100 tūkst. gyventojų), t. y. 30 procentų. Tuo tarpu asmenų, dirbančių prokuratūroje minėtu laikotarpiu padaugėjo tik 9 procentais.²⁷ Remiantis Generalinės prokuratūros pateiktais duomenimis, 2009 m. sausio 2 d. Lietuvos Respublikos prokuratūroje buvo patvirtinti 886 prokurorų etatai.²⁸ Taip pat pažymėtina, kad 2008 metais prokurorai perdavė teismui 15 089 baudžiamąsias bylas.²⁹ Esant tokiam dideliam darbo krūviui, labai svarbu, kad prokurorų darbas būtų tolygiai ir racionaliai organizuojamas.

Lyginant valstybinį kaltinimą Lietuvoje ir užsienio valstybėse, galima pastebėti, kad nors yra daug panašumų, tačiau dėl baudžiamojo proceso ypatumų ir skirtingos praktikos galima surasti tam tikrų skirtumų. Pavyzdžiui, Vokietijoje viešas kaltinimas (atitikmuo Lietuvoje galiojančiai sąvokai - valstybinis kaltinimas) yra pareiškiamas, kai surenkama pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką. Viešo kaltinimo pareiškimas Vokietijoje reiškia kaltinamosios išvados (kaltinamojo akto) surašymą ir bylos persiuntimą teismui. Teismas teismo nagrinėjimo metu negali peržengti kaltinamosios išvados ribų ir savavališkai praplėsti nagrinėjimo objektą³⁰. Taigi, kaip ir pagal Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymus, Vokietijoje kaltinamasis aktas nustato teismo nagrinėjimo ribas. Bylos teismo nagrinėjimo metu prokuroras turi panašias teises kaip ir Lietuvoje: perskaito kaltinamąjį aktą, įrodymų tyrimo metu užduoda klausimus kaltinamajam bei liudytojams, turi teisę prašyti pateikti papildomus įrodymus, sako baigiamąją kalbą, nesutikdamas su pirmosios instancijos teismo sprendimu turi teisę pateikti apeliacinį skundą³¹.

²⁶ Remiamasi antrojo leidimo „European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics“, nes trečiajame leidime (2006 m.) nebuvo pateikti ir nagrinėti nauji duomenys, susiję su Europos valstybių prokuratūros veikla - aut. past.

²⁷ *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*. 2nd edition. [žiūrėta 2009 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europeansourcebook.org/esb2_Full.pdf>.

²⁸ Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 – 2011-ųjų metų strateginis veiklos planas. Patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. vasario 4 d. įsakymu Nr. I-25.

²⁹ Lietuvos Respublikos prokuratūros 2008 m. veiklos ataskaita. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2009.

³⁰ GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius, 1997, p. 12.

³¹ SIEGISMUND, Eberhart. The public prosecution office in Germany: legal status, functions and organisation. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no60/ch03.pdf>.

Austrijoje prokuratūra yra savarankiška, nuo teismų nepriklausoma teisingumo administracinė įstaiga. Pagrindinė prokuratūros funkcija – palaikyti kaltinimą. Proceso metu prokuratūra yra procesinė šalis, tačiau ji yra įpareigota objektyviai pateikti visą turimą medžiagą³². Teisminis nagrinėjimas pradedamas kaltinimo paskelbimu, po kurio kaltinamojo gynėjas gali pareikšti priešingą nuomonę. Toliau vyksta kaltinamojo apklausa bei įrodymų tyrimas. Prokuroras, kaip ir Lietuvoje, pirmasis pasako baigiamąją kalbą.

Nors Europos valstybių prokuratūros turi nemažai panašumų, tačiau visiškai suvienodinti prokuratūros statusą ir vaidmenį būtų iš tiesų sudėtinga. Tai lemia pora aplinkybių. Visų pirma, įvairiose valstybėse gana smarkiai skiriasi prokuratūros statusas valstybės institucijų sistemoje – prokuratūros santykiai su vykdomąja bei teismine valdžiomis. Vienur prokuratūra yra nuo teisminės valdžios nepriklausoma institucija, kitur kartu su teismais veikia bendrai. Kitas esminis skirtumas – prokuratūros vaidmuo ir funkcijos. Gana ryškūs skirtumai yra tarp kontinentinės teisės sistemos valstybių prokuratūrai patikėtų funkcijų ir tų, kurias prokurorai atlieka anglosaksų teisinės sistemos valstybėse³³. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, Belgijoje, Olandijoje, Liuksemburge veikia savarankiškos, savo nuožiūra veikiančios prokuratūros principas, reiškiantis, kad priklausomai nuo aplinkybių, prokuroras turi laisvę konkrečiu atveju nuspręsti, ar pradėti baudžiamąjį persekiojimą ir palaikyti valstybinį kaltinimą teisme. Tuo tarpu, kitose valstybėse galioja būtinojo baudžiamąjo persekiojimo principas: sužinojus, apie įvykdytą veiką, atitinkančią baudžiamajame įstatyme apibrėžtus nusikalstamos veikos požymius, prokuroras privalo pradėti ikiteisminį tyrimą, o ištyrus nusikalstamą veiką ir užbaigus ikiteisminį tyrimą – palaikyti valstybinį kaltinimą nagrinėjant bylą teisme³⁴. Minėtus įvairiose valstybėse egzistuojančius skirtumus lemia skirtingas su prokuratūros statusu ir funkcijomis susijęs teisinis reglamentavimas valstybių konstitucijose, jų nacionaliniuose įstatymuose bei ilgamečių tradicijų įtaka.

³² *Cit. op.* 30, p. 39.

³³ ROBERT, Marc. *The role and status of public prosecution services in Europe: major problems and the council of Europe draft recommendation*. What public prosecution in Europe in the 21st century: proceedings, Council of Europe, 2000. [žiūrėta 2009 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.lt/books?id=-Vyd37de0joC&printsec=frontcover&source=gbs_summary_r&cad=0>.

³⁴ FRENCKEN, Eugene. *Position and status of the Public Prosecution Office*. The role of the public prosecution Office in a democratic society. Council of Europe, 1997. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://books.google.lt/books?dq=PUBLIC+PROSECUTION&printsec=frontcover&sig=nZCM2AdZhsEMVZu62FKSS7ztE3Q&ei=SK27SdL6MYTI-Aa96cDLBA&ct=result&id=WnR7IcVfuOAC&ots=mSkp5Ht8Dr&output=html>>.

Apibendrinant tai, kas buvo aptarta, galima pasakyti, kad valstybinis kaltinimas yra vienas svarbiausių baudžiamojo proceso institutų, nes kaltinimo funkcijos palaikymas yra būtinas teismo proceso elementas. Be to, valstybinio kaltinimo proceso metu yra įgyvendinami tokie valstybės uždaviniai kaip asmenų teisių ir jų teisėtų interesų gynyba; nusikalstamų veikų atskleidimas ir kaltų asmenų nubaudimas; santarvės užtikrinimas ir pan. Valstybė, deleguodama kaltinimo funkciją prokurorams, suteikia jiems ne tik plačią veiksmų laisvę įgyvendinant jiems pavestus uždavinius, bet ir didelę atsakomybę. Todėl svarbu, kad valstybiniai kaltintojai siekdami įrodyti, kad kaltinamasis, dėl kurio veikos byla prokuroro iniciatyva nagrinėjama teisme, yra kaltas dėl tos veikos padarymo, veiktų laikydamiesi įstatymų, pagrindinių profesinių bei etikos nuostatų ir savo veikla padėtų teismui įgyvendinti teisingumą.

II. Valstybinio kaltinimo palaikymas pirmosios instancijos teisme

1. Prokuroro teisės ir pareigos parengiamojoje teismo posėdžio dalyje

Prieš aptariant valstybinio kaltintojo teises ir pareigas atskirose teismo posėdžio dalyse, tikslinga aptarti tai, kad tinkamam ir kokybiškam valstybinio kaltinimo palaikymui didžiulę įtaką turi tai, kaip prokuroras pasiruošia bylos teismui nagrinėjimui. Visų pirma, tam, kad teismo posėdyje prokuroras būtų aktyvus ir profesionaliai pasinaudotų jam suteiktomis teisėmis, jis privalo gerai žinoti visą bylos medžiagą.

Jei prokuroras nevadovavo ikiteisminiam tyrimui dėl nusikalstamos veikos, dėl kurios palaiko valstybinį kaltinimą teisme, jis turėtų susipažinti su bylos medžiaga ir kruopščiai ją išanalizuoti. Dėl didelio darbo krūvio, prokurorai ne visada tinkamai ir atsakingai tai atlieka ir tai mažina valstybinio kaltinimo palaikymo teisme profesionalumą. Autorės nuomone, tikslinga yra, kad valstybinį kaltinimą teisme palaikytų prokuroras, kuris organizavo ikiteisminį tyrimą ir jam vadovavo, nes būtent jis geriausiai žino visas nusikalstamos veikos aplinkybes. Tačiau egzistuoja nuomonė, kad tokiu atveju prokuroras yra iš anksto varžomas savo išvadų, padarytų ikiteisminio tyrimo metu ir, pavyzdžiui, sunkiai atsisakytų kaltinimo, jeigu per teisminį nagrinėjimą nepasitvirtintų jo surinkti įrodymai, nes tokiu būdu tarsi pripažintų savo darbo trūkumus.³⁵

Prokuroras perduodamas kaltinamąjį aktą teismui perduoda tą surinktą medžiagą, kuri reikalinga nagrinėjant bylą. Teismui perduodama ne tik medžiaga, kuri patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai, bet ir medžiaga, kuri įrodo proceso dalyvių teisių užtikrinimą, taip pat visi ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimai. Teismui taip pat būtina perduoti visą bylos medžiagą, kuri buvo surinkta įtariamojo, jo gynėjo ar nukentėjusiojo arba jo atstovo prašymu³⁶.

Kitose valstybėse taip pat laikomasi panašios praktikos, t. y. perduodant kaltinamąjį aktą teismui perduodama ir bylos medžiaga. Pastebėtina, kad kai kuriose valstybėse buvo kilę diskusijų šiuo klausimu. Pavyzdžiui, Švedijoje 1987 m. vykdant procesinių įstatymų reformą,

³⁵ *Cit. op.* 21, p. 168.

³⁶ Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 (Generalinio prokuroro 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymo Nr. I-179 redakcija).

buvo gana aktyviai diskutuojama dėl to, ar baudžiamosios bylos medžiaga iš viso turi būti pateikiama teismui. Tokios procesinės tvarkos priešininkai teigė, kad išankstinis bylos medžiagos perdavimas teismui yra nesuderinamas su teismo bešališkumo principu ir pažeidžia įrodymų tyrimo betarpiškumo principą. Tačiau nugalėjo kita argumentacija – išankstinis baudžiamosios bylos medžiagos pateikimas teismui užtikrina teisingesnį bylos išsprendimą, nes tokiu atveju teismas gali geriau vadovauti įrodymų tyrimui ir prireikus pareikalauti papildomų įrodymų³⁷.

Pirmoji teisiamojo posėdžio dalis vadinama parengiamąja dalimi. Ji skirta parengti procesines teisėto ir pagrįsto nuosprendžio priėmimo sąlygas. Šioje teismo proceso dalyje teismas, dalyvaujant proceso šalims, atlieka veiksmus, kuriais siekiama užtikrinti išsamų ir nešališką bylos aplinkybių ištyrimą, kuris bus vykdomas kitoje teisiamojo posėdžio dalyje – įrodymų tyrimo. Parengiamojoje teismo posėdžio dalyje numatyta seka atlieka tokius veiksmus: pradeda teisiamąjį posėdį, suteikia žodį posėdžio sekretoriui pranešti apie į bylos nagrinėjimą atvykusius asmenis, vertėjui (jeigu dalyvauja) išaiškina jo pareigas, pašalina liudytojus iš posėdžių salės, nustato kaltinamojo asmenybę, išsprendžia klausimą, ar galima nagrinėti bylą, jei neatvyko kuris nors iš šauktų asmenų, paskelbia teismo sudėtį, išaiškina teises ir pareigas, priima ir išsprendžia prašymus.

Parengiamojoje teismo posėdžio dalyje turi būti nustatyta kaltinamojo asmenybė bei gauti duomenys, apibūdinantys kaltinamojo asmenybę. Kai byloje trūksta duomenų, kuriais remiantis būtų galima tiksliai nustatyti kaltinamojo asmenybę, prokuroras turėtų paprašyti leisti jam pateikti papildomus dokumentus, kad būtų galima aiškiai nustatyti, koks asmuo yra teisiamas. Be to, teismas gali įpareigoti prokurorą pateikti tokius duomenis.

Teismo posėdžio sekretoriui pranešus, kurie iš šauktų asmenų neatvyko į teismo posėdį ir nurodžius jų neatvykimo priežastis, teisiamojo posėdžio pirmininkui leidus bylos nagrinėjimo dalyviai, taigi ir prokuroras, gali užduoti patikslinančius klausimus neatvykimo priežastims išsiaiškinti. Paskelbus, kad kažkas iš šauktų asmenų nedalyvauja teismo posėdyje, turi būti išspręstas klausimas, ar galima nagrinėti bylą toliau. Teismui sprendžiant bylos nagrinėjimo klausimą nedalyvaujant kuriam nors nagrinėjimo teisme dalyviui prokuroras, kaip ir kiti bylos nagrinėjimo teisme dalyviai, turi teisę pareikšti savo nuomonę šiuo klausimu. Nors sprendimą dėl to, ar galima tęsti bylos nagrinėjimą, priima teismas,

³⁷ GODA, Gintaras. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje. *Teisės problemos*, 1999, Nr. 3, p. 34.

tačiau spręsdamas tai, teismas atsižvelgia į prokuroro ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų prašymus. Prokuroras turėtų būti aktyvus nuo pat teisiamojo posėdžio pradžios ir pasisakyti, ar jo nuomone bus galima išsamiai ir visapusiškai išnagrinėti bylą, ištirti įrodymus nedalyvaujant vienam ar kitam liudytojui ir pan. Prokuroras turėtų kreiptis su prašymu atidėti bylos nagrinėjimą arba padaryti pertrauką, neatvykus liudytojui, kurio parodymai turi esminės reikšmės bylai, neatvykus ekspertui, kurio parodymai yra būtini surašytam ekspertizės aktui paaiškinti ir pan. Pavyzdžiui, viename teisiamajame posėdyje prokurorė, palaikiusi valstybinį kaltinimą, taip pasisakė bylos nagrinėjimo galimumo neatvykus tam tikriems asmenims klausimu: „Manau, kad tikslinga šiandien tęsti bylos nagrinėjimą toliau ir apklausti atvykusius nukentėjusiuosius ir civilinius ieškovus, po to daryti pertrauką ir kviesti neatvykusius nukentėjusiuosius. Kadangi keliems nukentėjusiesiems šaukimai neįteikti, ir atsižvelgiant į tai, kad nukentėjusieji bent privalo žinoti apie teismo posėdžio vietą ir laiką, manau būtų pažeistos jų procesinės teisės, nagrinėjant bylą jiems nepranešus. Esant tokiai situacijai, prašau, po atvykusių nukentėjusiųjų apklausos daryti pertrauką ir kviesti pakartotinai neatvykusius nukentėjusiuosius“³⁸. Galima pastebėti, kad šiuo atveju prokurorė veikė ne tik kaip kaltinimą palaikanti šalis, bet ir atliko savo pareigą ginti žmogaus teises ir laisves akcentuodama, kad bylos nagrinėjimas nepranešus tam tikriems asmenims, pažeistų jų procesines teises.

Kadangi, kaip jau buvo minėta, valstybinio kaltinimo palaikymas yra būtina baudžiamojo teismo proceso sąlyga, pagal BPK 250 str. teismo posėdis negali vykti, jei į jį neatvyksta prokuroras ir nėra galimybės tame posėdyje jį pakeisti. Tokiu atveju yra daroma teisiamojo posėdžio pertrauka arba bylos nagrinėjimas atidedamas. Prokuroras gali būti pakeičiamas kitu nepriklausomai nuo kitų proceso dalyvių nuomonės. Jeigu prokuroras įstoja į jau pradėtą nagrinėti teisme bylą, jos nagrinėjimas iš pradžių nepradedamas, tačiau naujai įstojusiam prokurorui duodama laiko susipažinti su bylos medžiaga ir pasiruošti dalyvavimui teisiamajame posėdyje. Pakeitus prokurorą kitu, teismas pristato atvykusį prokurorą proceso dalyviams, išsprendžia naujojo prokuroro nušalinimo klausimą, išklauso jo motyvuotus prašymus ir pageidavimus, pavyzdžiui, pakartoti kai kuriuos jam nedalyvaujant atliktus proceso veiksmus.

³⁸ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. birželio 20 d. teisiamojo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-304-119/07.

Teisiamojo posėdžio pirmininkui paskelbus teismo sudėtį bei teisminiame nagrinėjime dalyvaujančių prokurorų, gynėjų, atstovų, ekspertų, specialistų, vertėjų bei posėdžio sekretoriaus pareigas, vardus ir pavardes, prokuroras, kaip ir kiti bylos nagrinėjimo dalyviai, turintys procesinį interesą, gali pareikšti nušalinimą minėtiems asmenims pagal BPK 58, 59 ir 61 straipsniuose numatytas taisykles. Suteikiant prokurorui nušalinimo pareiškimo teisę yra užtikrinama valstybinio kaltintojo galimybė teisėtai siekti, kad visi byloje priimami sprendimai būtų teisėti ir pagrįsti.

Nušalinimas gali būti pareikštas nagrinėjantiems bylą teisėjams, ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, teisiamojo posėdžio sekretoriui, vertėjui, ekspertui bei specialistui BPK 58 straipsnyje numatytais nušalinimo pagrindais. Prokuroras gali būti nušalintas jeigu:

- 1) jis toje byloje yra nukentėjęsysis, privatus kaltintojas, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, bet kurio iš šių asmenų šeimos narys ar giminaitis, įtariamojo, kaltinamojo bei nuteistojo ar atstovo pagal įstatymą, teisėjo, ikiteisminio tyrimo teisėjo, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar gynėjo toje byloje šeimos narys ar giminaitis;
- 2) jis yra dalyvavęs toje byloje kaip liudytojas, įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo atstovas pagal įstatymą, nukentėjusiojo, privataus kaltintojo, civilinio ieškovo ar civilinio atsakovo atstovas;
- 3) jis pats arba jo šeimos nariai ar giminaičiai yra suinteresuoti bylos baigtimi;
- 4) proceso dalyviai motyvuotai nurodo kitokias aplinkybes, keliančias pagrįstų abejonų prokuroro nešališkumu.

Nušalinimą prokurorui gali pareikšti įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis, išteisintasis, gynėjas, nukentėjęsysis, privatus kaltintojas, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas arba jų atstovai. Dėl prokuroro nušalinimo nusprendžia bylą nagrinėjantis teismas pasitarimų kambaryje paprasta balsų dauguma.

Svarbu pažymėti, tai, kad egzistuojant minėtiems pagrindams prokuroras pats privalo nusišalinti. Ši jo pareiga kyla ne tik iš BPK 59 straipsnio nuostatų, bet ir iš profesinės etikos reikalavimų, pvz. Lietuvos prokurorų etikos kodekse yra numatyta, kad prokuroras privalo nusišalinti nuo pareigos arba sprendimo priėmimo, kai yra pažeista psichologinė pusiausvyra arba tenka vertinti savo, šeimos narių ar kitų artimų asmenų interesus³⁹. Jeigu pagrindas

³⁹ Lietuvos prokurorų etikos kodeksas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. balandžio 30 d. įsakymu Nr. I-68.

nusišalinti prokurorui yra žinomas iš anksto, jis turėtų pareikšti apie nusišalinimą kaip įmanoma anksčiau, kad nebūtų trukdoma operatyviam teismo procesui.

Išsprendus anksčiau minėtus klausimus (nušalinimo, bylos nagrinėjimo neatvykus kam nors iš šauktų asmenų klausimą) teismo posėdžio pirmininkas išaiškina proceso dalyviams jų teises ir pareigas. Pažymėtina tai, kad prokurorui, palaikančiam valstybinį kaltinimą teisme, jo teisės ir pareigos nėra išaiškinamos, nes preziumuojama, kad prokuroras, būdamas profesionaliu teisininku, gerai žino savo funkcijas, teises bei pareigas.

Prieš baigiant parengiamąją teismo posėdžio dalį prokuroras, kaip ir kiti nagrinėjimo teisme dalyviai, turi teisę pateikti prašymus šaukti naujus liudytojus, ekspertus ar išreikalauti kitus įrodymus. Pateikdamas tokio pobūdžio prašymą valstybinis kaltintojas privalo nurodyti, kokioms aplinkybėms nustatyti yra reikalinga atlikti minėtus veiksmus. Nauji įrodymai yra tokie įrodymai, kurie nebuvo tiriami ir kuriais prokuroras nesiremia savo kaltinamajame akte. Prokuroras taip pat gali prašyti prijungti tam tikrus duomenis prie bylos medžiagos, pavyzdžiui, „prašau prie baudžiamosios bylos medžiagos prijungti kaltinamąjį charakterizuojančią medžiagą – gautus atsakymus, kad jis į psichiatrinę ir narkologinę įskaitas neįtrauktas“⁴⁰.

Prokuroras taip pat gali motyvuotai, esant BPK numatytoms sąlygoms ir pagrindams, prašyti paskirti, pratęsti ar pakeisti kardomąją priemonę kaltinamajam, pavyzdžiui: „Kadangi kaltinamiesiems T. K. ir V. P. paskirtų kardomųjų priemonių – suėmimo - terminai baigiasi, prašau išspręsti klausimą dėl suėmimų pratęsimo. Suėmimų skyrimo pagrindai neišnyko. Kaltinamasis T. K. yra anksčiau teistas tris kartus, neturi pastovaus pragyvenimo šaltinio, nesaistomas jokiais socialiniais ryšiais. Pažeidė anksčiau paskirtos kardomosios priemonės – įpareigojimo periodiškai registruotis policijos įstaigoje – sąlygas, buvo paskelbta jo respublikinė paieška. Kaltinamasis V. P. anksčiau teistas du kartus, nesaistomas jokiais socialiniais ryšiais, pažeidė anksčiau paskirtos kardomosios priemonės – įpareigojimo periodiškai registruotis policijos įstaigoje – sąlygas, buvo paskelbta paieška. Kad užtikrinti kaltinamųjų dalyvavimą bylos nagrinėjime, prašau, kaltinamiesiems T. K. ir V. P. pratęsti suėmimo terminus dviems mėnesiams.“⁴¹

⁴⁰ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2006 m. gruodžio 19 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-150-170/07.

⁴¹ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2006 m. lapkričio 15 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-1-628/07.

Prašymas gali būti pateiktas ir žodžiu, ir raštu, gautas rašytinis prašymas turi būti pagarsinamas. Svarbu, kad prašymas būtų aiškiai motyvuotas, turintis reikšmės išsamiam bylos aplinkybių ištyrimui teisme. Teismas dėl kiekvieno pateikto prašymo priima nutartį. Priklausomai nuo pateikto prašymo pobūdžio, teismas arba išeina į pasitarimų kambarį priimti nutartį, arba priima ją posėdžių salėje, nutartį įrašant į teisiamojo posėdžio protokolą. Jeigu teismas atmeta prokuroro prašymą, jis turi teisę pateikti prašymą vėliau, įrodymų tyrimo metu. Tačiau teikdamas prašymą pakartotinai, prokuroras turi jį pagrįsti naujais duomenimis, išaiškėjusiais nagrinėjant bylą. Prokuroras taip pat gali pareikšti teismui savo nuomonę dėl kitų proceso dalyvių pareikštų prašymų.

2. Valstybinio kaltintojo dalyvavimas įrodymų tyrime

Pagrindinė bylos nagrinėjimo teisme dalis – įrodymų tyrimas. Jo metu teismas patikrina ikiteisminio tyrimo metu surinktus ir prokuroro pateiktus duomenis, taip pat proceso dalyvių pristatytus bei paties teismo išreikalautus duomenis ir tokiu būdu išsamiai ir nešališkai ištiria visas baudžiamosios bylos aplinkybes. Ši dalis labai svarbi, nes joje dedamos visos pastangos išsiaiškinti tiesą byloje. Be to, šalys baigiamosiose kalbose, o teismas priimdamas nuosprendį, gali remtis tik tais duomenimis, kurie buvo ištirti įrodymų tyrimo procese.

Įrodymų tyrimo dalis pradedama svarbiausio ikiteisminio tyrimo procesinio dokumento - kaltinamojo akto paskelbimu. Kaltinamąjį aktą balsu perskaito prokuroras. Jeigu kaltinamasis aktas yra didelis, jo turinį prokuroras gali išdėstyti sutrumpintai, nurodydamas kaltinimo esmę. Kaltinamąjį aktą prokuroras perskaito neskubėdamas, pakankamai garsiai ir aiškiai, kad jį gerai išgirstų ir suvoktų bylos nagrinėjimo teisme dalyviai ir visi teisme dalyvaujantys asmenys. Esant dideliame kaltinamajam aktui, prokuroras pats pasirenka jo paskelbimo būdą: išdėsto kaltinamąjį aktą sutrumpintai arba perskaito visą šio dokumento tekstą⁴². Tam, kad bylos nagrinėjimas vyktų racionaliai ir operatyviai prokurorui leidžiama kaltinamąjį aktą išdėstyti sutrumpintai. Tačiau ši galimybė yra tik esant dviem sąlygoms:

⁴² *Cit. op.* 17, p. 129.

- 1) kaltinamasis aktas yra didelės apimties – paprastai kaltinamasis aktas gali būti laikomas dideliu, jeigu jo apimtis viršija 3-5 puslapius;
- 2) bylos nagrinėjimo teisme dalyviai ir asmenys, esantys posėdžių salėje supras kaltinimo esmę.

Taigi, esant dideliame kaltinamajame akte, prokuroras turi teisę rinktis, ar paskelbti kaltinamąjį aktą perskaitant jį visą, ar išdėstyti kaltinamąjį aktą sutrumpintai. Apie pasirinktą šio dokumento paskelbimo būdą prokuroras informuoja teismą bei proceso dalyvius. Pažymėtina tai, kad prokuroras neprivalo atsižvelgti į proceso dalyvių išreikštą nuomonę dėl kaltinamojo akto paskelbimo būdo. Tačiau jeigu teismas reikalauja perskaityti visą dokumento tekstą, prokuroras privalo vykdyti šį reikalavimą.

Prokuroras, sutrumpintai dėstydamas kaltinamojo akto turinį bei siekdamas atskleisti kaltinimo esmę, turi nurodyti pagrindinius kaltinamojo akto turinio elementus. BPK 219 straipsnyje yra nurodyti tokie kaltinamojo turinio elementai:

- 1) teismo, kuriam teisinga byla, pavadinimas;
- 2) įtariamojo vardas, pavardė, gimimo data, asmens kodas, šeiminė padėtis, profesija, darbovietė, duomenys apie ankstesnę teistumą; prokuroro nuožiūra gali būti nurodyti ir kiti duomenys;
- 3) nusikalstamos veikos aprašymas: padarytos nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdai, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės; duomenys apie nukentėjusįjį; įtariamojo atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės;
- 4) pagrindiniai duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas;
- 5) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnis (jo dalis ir punktas), numatantis atsakomybę už padarytą veiką;
- 6) įtariamojo gynėjo vardas ir pavardė, jei įtariamasis ikiteisminio tyrimo metu turėjo gynėją;
- 7) įtariamojo pozicija, jeigu įtariamasis nesutinka su įtarimu.

Visi septyni turinio elementai yra neatsiejami vienas nuo kito ir būtini, norint tinkamai įforminti ikiteisminio tyrimo pabaigą. Išbraukus bent vieną punktą iš privalomo kaltinamojo akto turinio, jis nebetektų savo prasmės baudžiamajame procese. Jis nebeužbaigtų ikiteisminio tyrimo, nes būtų neaišku kokiam teismui persiųsti bylos medžiagą (jei nebeliktų punkto, kuris įpareigoja nurodyti teismą, kuriam teisinga byla), koks asmuo yra kaltinamas (išbraukus reikalavimą apie informacijos pateikimą apie kaltinamąjį), kokios

veikos padarymu yra kaltinamas (kaltinamajame akte neberašant veikos ir jos požymių), nebebūtų aišku kaltinimo motyvai ir pan.

Skelbiant kaltinamąjį aktą, jo sutrumpinimo variantai gali būti įvairūs ir priklauso ne tik nuo kaltinamojo akto turinio, formos, bet ir nuo bylos aplinkybių. Pavyzdžiui, jeigu byloje yra keli ar keliolika nusikalstamos veikos epizodų, prokuroras gali vieną epizodą ir jo padarinius nurodyti konkrečiai, o kalbėdamas apie kitus epizodus paaiškinti, kad jų aplinkybės panašios. Jeigu byloje yra daug duomenų, kuriais grindžiamas kaltinimas, galima tokius duomenis susisteminti, išryškinant jų bendrus įrodomuosius požymius ir nurodant tik duomenų šaltinius. Pasirenkant kaltinamojo akto paskelbimo sutrumpinimo variantą prokurorui taip pat svarbu atsižvelgti ir į kaltinamųjų bei kitų nagrinėjimo teisme dalyvių asmenybes, jų išsilavinimą ir kultūrą tam, kad šie asmenys suprastų kaltinimo esmę.

Po kaltinamojo akto paskelbimo teismo posėdyje yra atliekama kaltinamojo apklausa. Taigi, pirmasis įrodymų tyrimo veiksmas yra kaltinamojo apklausa, nes svarbu yra žinoti kaltinamojo poziciją tam, kad teismas galėtų nustatyti racionaliausią įrodymų tyrimo tvarką. Gali būti įvairių priežasčių, turinčių įtakos įrodymų tyrimo tvarkos nustatymui, ir teismas gali nustatyti tokią tvarką, kokia, jo nuomone, yra tinkamiausia, kad byla būtų išnagrinėta išsamiai ir visapusiškai.

Prokuroras, kaip ir gynybos šalis, gali pasisakyti dėl įrodymų tyrimo tvarkos, kuri jo nuomone, padėtų išsamiausiai ir nuosekliausiai ištirti bylą, taip pat ir dėl kaltinamųjų parodymų davimo eiliškumo, jeigu byloje yra keli kaltinamieji, pavyzdžiui: „Siūlau nustatyti šią įrodymų tyrimo tvarką: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius, pagarsinti nukentėjusiojo D. M. parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu bei ištirti rašytinę bylos medžiagą. Siūlau kaltinamųjų apklausą pradėti nuo kaltinamojo J. S., po to apklausti kaltinamąjį A. R. ir tuomet – kaltinamąjį D. U.“⁴³.

Kaltinamojo apklausą sudaro dvi dalys:

- 1) laisvas pasakojimas apie kaltinimo aplinkybes;
- 2) kaltinamojo atsakymai į proceso dalyvių užduotus klausimus⁴⁴.

Po kaltinamojo pasakojimo apie bylos aplinkybes ir teisėjo klausimų, klausimus kaltinamajam užduoda prokuroras. Valstybiniam kaltintojui kaltinamojo apklausa yra viena

⁴³ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. lapkričio 14 d. teisiamojo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-627-119/07.

⁴⁴ *Cit. op.* 13, p. 422.

iš priemonių įrodyti kaltinimo pagrįstumą, įtikinti teisną, kad kaltinamasis padarė jam inkriminuojamą veiką. Analizuojant teismo procesinius dokumentus, galima pastebėti, kad valstybiniai kaltintojai pakankamai aktyviai dalyvauja kaltinamųjų apklausoje, jų užduodami klausimai dažnai padeda išsiaiškinti svarbias nusikalstamos veikos aplinkybes. Tai lemia, kad prokuroras formuluodamas klausimus, žino bylos medžiagą ir supranta, kokius faktus gali paliudyti arba paneigti kaltinamojo atsakymai.

Prokuroro užduodami klausimai turėtų būti kryptingi, aiškūs ir trumpi. Jis negali užduoti klausimų, kurie įžeidinėja apklausiamą asmenį, provokuoja, grasina, yra migloti, sunkiai suvokiami ar pasikartojantys. Pagal prokuroro užduodamų klausimų pobūdį, jie gali būti papildantieji, patikslinantieji, primenantieji ir kontroliniai. Papildantį klausimą prokuroras užduoda tuomet, kai kaltinamasis pasakodamas nieko neužsiminė apie tam tikras bylos aplinkybes, jas praleido. Patikslinantis klausimas padeda sukonkretinti jau duotus kaltinamojo parodymus apie kokį nors faktą, geriau atskleisti svarbias nusikalstamos veikos aplinkybes. Patikslinantys ir papildantys klausimai yra šiek tiek panašūs, tačiau skiriasi tuo, jog papildantis klausimas susijęs su aplinkybe, kurios kaltinamasis savo pasakojime nenurodė, o patikslinantis – su aplinkybe, kurią apklausiamasis nurodė, tačiau nepakankamai tiksliai ar konkrečiai.

Prokuroras gali užduoti primenantį klausimą, kuris padeda kaltinamajam geriau prisiminti aplinkybę, kurią jis pamiršo. Tokio klausimo esmė yra tai, kad kaltinamajam pamiršusiam kokį nors faktą, užduodami klausimai apie kitus laike ar aplinkybėmis susijusius faktus. Tačiau pažymėtina tai, kad prokurorui, kaip ir kitiems proceso dalyviams, turintiems teisę užduoti klausimus apklausiamiems asmenims, draudžiama užduoti atsakymą menančius klausimus.

Kontroliniu klausimu yra siekiama patikrinti kaltinamojo duotų parodymų apie kokią nors aplinkybę teisingumą. Kontroliniai klausimai gali būti įvairūs, pvz. asmeniui užduodamas klausimas apie šaltinius, iš kurių jis sužinojo apie faktą; apie fakto suvokimo sąlygas; prašoma pateikti duomenis, kuriais gali būti patvirtinti jo parodymai apie tam tikras aplinkybes; klausama apie byloje esančius įrodymus, kurie patvirtina ar paneigia apklausiamąjį nurodytus faktus.

Prokuroras taip pat turi teisę užduoti klausimus liudytojams, ekspertams, specialistams ir kitiems apklausiamiems asmenims, ta pačia eiliškumo tvarka – pirmasis, po

to, kai teismo posėdžio pirmininkas suteikia teisę užduoti klausimus. Klausimų specifika bei jų pobūdis jau buvo aptarti analizuojant prokuroro dalyvavimą kaltinamojo apklausoje.

Valstybinis kaltintojas, kaip ir kiti bylos nagrinėjimo teisme dalyviai, dalyvauja daiktinių įrodymų apžiūroje. Daiktinių įrodymų apžiūra gali būti atliekama tiek teismo iniciatyva, tiek nagrinėjimo teisme dalyvių, taigi ir prokuroro, prašymu bet kuriuo įrodymų tyrimo metu. Daiktiniai įrodymai turi būti teismo posėdžių salėje, kad prirėikus teismas bet kuriuo metu galėtų juos apžiūrėti. Valstybinis kaltintojas, turėtų visapusiškai įvertinti aplinkybes ir siūlyti teismui apžiūrėti svarbius daiktinius įrodymus bei apžiūros metu atkreipti teismo dėmesį į reikšmingas daikto savybes ar kitas aplinkybes. Prokuroro pareikštos pastabos, susijusios su daiktinių įrodymų apžiūra, yra įrašomos teismo posėdžio protokole. Tačiau praktikoje dažniausiai perskaitomi daiktinių įrodymų ikiteisminio tyrimo metu atliktos apžiūros protokolai, o patys daiktiniai įrodymai nėra apžiūrimi teismo posėdžio metu.

Kai teismo posėdyje tiriant įrodymus yra paskelbiami tam tikri bylai reikšmingi dokumentai, prokuroras gali prašyti, kad būtų perskaitytas ne sutrumpintas, o pilnas dokumento tekstas. Taip pat gali būti prašoma prijungti tam tikrus dokumentus prie bylos.

Svarbu paminėti ir tai, kad prokuroras gali pasiūlyti vykdyti sutrumpintą įrodymų tyrimą, tačiau esminėmis šio proceso sąlygomis yra kaltinamojo prisipažinimas kalnu ir sutrumpintu įrodymų tyrimu bei įstatyme numatytos sąlygos: kaltinamasis nėra kaltinamas padaręs labai sunkų ar sunkų nusikaltimą; po kaltinamojo akto paskelbimo teismui prisipažino esąs kaltas; sutinka, kad kiti įrodymai nebūtų tiriami ir su tokiu sutrumpintu įrodymų tyrimu sutinka prokuroras ir gynėjas. Taigi, valstybinis kaltintojas gali ne tik siūlyti sutrumpintą įrodymų tyrimą, bet ir jam prieštarauti. Priimdamas sprendimą dėl savo pozicijos šiuo klausimu, prokuroras turėtų apsvarstyti, ar bus visapusiškai atskleista ir išnagrinėta byla bei jos aplinkybės.

Dar viena svarbi valstybinio kaltintojo teisė teismo posėdžio įrodymų tyrimo dalyje – prašyti leisti jam pateikti papildomus įrodymus atliekant proceso veiksmus. Prokuroras turėtų pasinaudoti šia teise, kai:

- 1) teisiama jame posėdyje teismas negali užpildyti ikiteisminio tyrimo spragų, kurios neleidžia išspręsti kaltės įrodymo ir kaltinimo veiksmų kvalifikavimo klausimą;
- 2) naujų įrodymų suradimas susijęs su paieškos veiksmais arba kai tyrimo veiksmus reikia atlikti kitoje vietoje;

- 3) ikiteisminio tyrimo metu atliekant proceso veiksmus buvo padaryta įstatymų pažeidimų, dėl kurių įrodomoji vertė tampa niekinė (tokiu atveju atliekant naujus veiksmus prokuroras turi siekti pašalinti arba neutralizuoti minėtus įstatymų reikalavimų pažeidimus);
- 4) teismo posėdyje tiriant įrodymus iškilo naujų versijų, kurias patikrinti prokuroras gali tik atlikdamas papildomus proceso veiksmus⁴⁵.

Be šių, yra įmanomi ir kiti prokuroro prašymo leisti jam pateikti papildomus įrodymus variantai. Teikdamas prašymą teismui dėl papildomų įrodymų teikimo, prokuroras turi nurodyti, kokioms aplinkybėms patvirtinti ar paneigti reikalinga pateikti naujus įrodymus. Tačiau jis neprivalo nurodyti, kokie konkretūs veiksmai bus atliekami, nes tokių dalykų paviškinimas gali sudaryti sąlygas suinteresuotiems asmenims kliudyti prokuroro veiksmų atlikimui, pvz. gali paslėpti tam tikrus daiktus ar sunaikinti dokumentus, kurių poėmis yra planuojamas. Prokuroras reikalingus atlikti proceso veiksmus gali atlikti pats arba pavesti tai padaryti ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Papildomiems įrodymams surinkti gali būti panaudoti visi ikiteisminio tyrimo stadijoje taikomi proceso veiksmai. Jeigu, valstybinio kaltintojo nuomone, reikia kviesiti naujus liudytojus, prokuroras gali juos pristatyti į teismą pats arba prašyti teismo, kad jis iškvieštų liudytojus.

Pažymėtina, kad prokuroras prašymą leisti teikti papildomus įrodymus teikia savo valia, t. y. kitų nagrinėjimo dalyvių ar teismo siūlymai šiuo klausimu jam nėra privalomi. Teismas gali tenkinti arba ne tokį prokuroro prašymą, atsižvelgiant į tai, ar papildomi įrodymai padės nustatyti bylai reikšmingas aplinkybes. Dėl tokio prokuroro prašymo teismas priima nutartį ir jeigu teismas patekina prokuroro prašymą, papildomų įrodymų rinkimo laikotarpiui padaroma bylos nagrinėjimo teisme pertrauka. Pertraukos trukmę pasiūlo prokuroras, pagal tai, kiek laiko, jo manymu, užtruks atlikti papildomus proceso veiksmus, tačiau galutinai ją nustato teismas, pažymint apie tai teismo posėdžio protokole.

Anksčiau galiojusiame BPK⁴⁶ buvo numatytas bylos grąžinimas tyrimui papildyti, tačiau tai reiškė ne bylos nagrinėjimo pertrauką (kurios laiko trukmė yra nustatoma teismo), bet bylos grąžinimą į ankstesnę stadiją. Tokios nuostatos buvo taikomos kai parengtinis (dabar – ikiteisminis) tyrimas būdavo nepilnas, grąžinant bylą tyrimui papildyti teismo

⁴⁵ *Cit. op.* 13, p. 445.

⁴⁶ Su pakeitimais ir papildymais galiojęs iki 2003 m. gegužės 1 d. Patvirtintas 1961 m. birželio 26 d. įstatymu *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.

nutartyje būdavo nurodoma, kokias aplinkybes reikia išsiaiškinti⁴⁷. Taigi, dabar prokurorui numatyta teisė įrodymų tyrimo teisme metu pateikti papildomus įrodymus užtikrina proceso operatyvumą bei veiksmingumą, nes nereikia grįžti į ankstesnę proceso stadiją.

Ištyrus visus įrodymus ir išnagrinėjus byloje dalyvaujančių asmenų prašymus dėl įrodymų tyrimų papildymo (jeigu tokių buvo), teisiamojo posėdžio pirmininkas paskelbia, kad įrodymų tyrimas teisme baigtas.

3. Kaltinimo pakeitimas ir kaltinimo atsisakymas

Kaltinimo pakeitimas. Kaltinimo pakeitimas yra kaltinime išdėstytų faktinių aplinkybių ar juridinės kvalifikacijos pakeitimas. Pagal Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodeksą pakeisti kaltinimą teisme buvo leidžiama tik tuo atveju, jeigu tai nepablogindavo teisiamojo padėties ir nepažeisdavo jo teisės į gynybą. Pabloginama teisiamojo padėtis ir pažeidžiamos jo teisės į gynybą tada, kai kaltinimas keičiamas į sunkesni arba savo faktinėmis aplinkybėmis iš esmės skirtingą, kai numatomos sunkesnės galimo nuteisimo pasekmės⁴⁸. Prireikus kaltinimą pakeisti sunkesniu arba faktinėmis aplinkybėmis esmingai skirtingu nuo pradinio kaltinimo, teismas turėjo priimti nutartį perduoti bylą tyrimui papildyti. Tokia procesinė tvarka, susijusi su kaltinimo pakeitimu teisme Lietuvoje galiojo iki 1993 metų.

Vadovaudamasis dabar galiojančio BPK 256 straipsnio nuostatomis prokuroras gali prašyti:

- 1) kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis;
- 2) pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką.

Norėdamas pasinaudoti savo teise į kaltinimo pakeitimą prokuroras turi iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis. Minėtame prašyme turi būti išdėstytos tos iš esmės skirtingos faktinės aplinkybės. Kaltinimo faktinės aplinkybės šiuo atveju turėtų būti

⁴⁷ KAZLAUSKAS, Marcelis; MISIŪNAS, Jonas; IGNOTAS, Mykolas, et al. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 1989.

⁴⁸ KAZLAUSKAS, Marcelis. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978, p. 262.

suprantamos kaip nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės, išdėstytos kaltinamajame akte, t. y. konkretūs veiksmai ar neveikimas, nusikaltimo padarymo vieta, laikas, būdas, pasekmės, nusikaltimo motyvas, tikslas ir pan. Nusikaltimo faktinės aplinkybės yra iš esmės skirtingos, kai iš esmės pasikeičia nusikalstamų veiksmų apimtis, nusikaltimo padarymo laikas, vieta, būdas, kai nauju kaltinimu gali būti inkriminuojama kita kaltės forma ir pan., jeigu tai turi įtakos veikos kvalifikacijai, bausmei ar kitaip suvaržo teismo teisę į gynybą.

Prokuroras iki įrodymų tyrimo pabaigos teisme taip pat gali pateikti prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką. Baudžiamasis įstatymas, numatantis sunkesnę nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą yra toks, kai veika kvalifikuojama pagal tokį Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnį (dalį, punktą), kurio sankcija numato griežtesnę bausmę. Tačiau pažymėtina, kad teismui yra palikta galimybė pripažinti asmenį kaltu ir pagal kaltinamajame akte pateiktą veikos kvalifikavimą. Šiuo atveju įstatymas nenumato teismui galimybės palikti kaltinamajame akte nurodytas ir vėliau teisme pakeistas faktines bylos aplinkybes. Tuo tarpu, prašyti keisti kaltinamajame akte nurodytą veiką perkvalifikuojant pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnę nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, galima iki teismui išeinant į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio⁴⁹.

Apie tai, kad gautas prokuroro prašymas kvalifikuoti kaltinamojo nusikalstamą veiką pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką, ar pakeisti faktines bylos aplinkybes, teismo posėdžio pirmininkas paskelbia posėdžių salėje ir tai pažymima teismo posėdžio protokole. Prokuroro prašyme pakeisti kaltinimą nurodoma būtinybė pakeisti kaltinimą ir suformuluojamas naujasis kaltinimas, pavyzdžiui, „Baudžiamojoje byloje Nr. 14-1-02880-05, kaltinant V. P. pagal LR BK 180 str. 1 d., būtina teisme pakeisti kaltinimą. Vadovaudamasis LR BPK 256 str. 1 d. prašau teismo, kaltinamojo V. P. atžvilgiu nagrinėti šį kaltinimą, susijusį su pirmiau pareikštu kaltinimu šioje baudžiamojoje byloje, kadangi dėl naujai pakeisto kaltinimo nereikia atlikti papildomo aplinkybių tyrimo. V. P. kaltinamas tuo, kad panaudodamas fizinį smurtą užvaldė svetimą turtą, <...> [aut. past. – toliau nurodomos tai pagrindžiančios nusikalstamos veikos aplinkybės] tai yra padarė

⁴⁹ Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2007 m. rugpjūčio 31 d. rekomendacinis raštas Nr. 1.2-50 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo kai kurių normų taikymo.

nusikalstamą veiką, numatytą LR BK 180 str. 1 d.”⁵⁰. Vėliau teismo posėdžio metu prokuroras skelbia pakeistus kaltinimus bei įteikia pakeistų kaltinimų nuorašus kaltinamiesiems bei jų gynėjams. Tuomet teismo posėdžio pirmininkas pasiteirauja proceso dalyvių, ar reikia laiko susipažinti su naujai pakeistais kaltinimais, pasiruošti gynybai. Dažniausiai gynybos šalis prašo daryti teismo posėdžio pertrauką, nes dėl pakeistų kaltinimų keičiasi gynybos pozicija.

Kalbant apie kaltinimo pakeitimą, svarbu aptarti tai, kad siekiant užtikrinti kaltinamojo teisę į gynybą, kaltinamajam turi būti pranešta apie kaltinimo pakeitimą ir sudarytos sąlygos gynybai pateikti paaiškinimus bei įrodymus kitos kvalifikacijos aspektu. Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje nustatyta: „Asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą.“ Laiduota kaltinamojo teisė į gynybą suponuoja, kad kaltinamajam turi būti garantuotos pakankamos procesinės priemonės gintis nuo pareikšto kaltinimo bei užtikrinta galimybė jomis pasinaudoti. Kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš tiesos byloje nustatymo garantijų. Ši teisė laikoma būtina sąlyga įgyvendinant baudžiamojo proceso uždavinį teisingai nubausti kiekvieną nusikaltimą padariusį asmenį ir užtikrinanti, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir nuteistas⁵¹.

Pažymėtina tai, kad pagal BPK 256 str. numatyta, kad kaltinamasis ir kiti nagrinėjimo teisme dalyviai turi būti informuoti apie kaltinimo pakeitimą, kai nurodyta veika gali būti kvalifikuojama pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką. Pakeitus kaltinimą į sunkesnę pablogėja teismo padėtis. Todėl ypatingą reikšmę įgyja asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisės į gynybą užtikrinimas. Asmens, kuriam kaltinimas pareikštas ikiteisminio tyrimo stadijoje, ir asmens, kuriam toks kaltinimas pareikštas teisme, teisinės galimybės gintis siekiant paneigti kaltinimą ar sušvelninti atsakomybę negali skirtis, nes būtų pažeista asmens teisė į gynybą. Pažymėtina, kad nors pagal BPK nustatyta imperatyvi pareiga informuoti apie kaltinimo pakeitimą į sunkesnę, tačiau pagal Žmogaus

⁵⁰ Vilniaus m. apylinkės prokuratūros 2006 m. gruodžio 20 d. prašymas Vilniaus m. 3 apylinkės teismui dėl kaltinimo pakeitimo teisme, baudžiamoji byla Nr. 1-149-170/06.

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl parengtinio tyrimo, įrodymų rinkimo būdo ir teisės į gynybą“. *Valstybės Žinios*, 1999, Nr. 15.

teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją⁵² ir Europos žmogaus teisių teismo praktiką – apie galimą nusikalstamos veikos kvalifikacijos pakeitimą kaltinamasis turi būti informuotas nepriklausomai nuo to, ar taikoma sunkesnės ar lengvesnės nusikalstamos veikos sudėtis⁵³. Nes jeigu kaltinamajam nebūtų pranešta apie nusikalstamos veikos perkvalifikavimą į lengvesnę, būtų atimama teisė gintis nuo kito, nors ir lengvesnio, bet teisiamajame posėdyje nenagrinėto kaltinimo.

Kaltinimo atsisakymas. Baudžiamąjį persekiojimą vykdomas prokuroras turi disponuoti tam tikrais įrodymais, kurie leidžia asmeniui pareikšti įtarimą arba pateikti kaltinimą dėl nusikaltimo padarymo. Pastaruoju atveju prokuroras neišvengiamai privalo atsižvelgti ir į baudžiamosios bylos perspektyvas, t. y. įvertinti, ar įrodymai yra svarūs, įrodomosios informacijos šaltiniai patikimi, pasverti, kokia yra įrodymų nuginčijimo ar, esant nepašalinamų abejonių, jų vertinimo kaltinamojo naudai galimybė, taip pat numatyti, ar pakaks įrodymų, kuriais disponuoja kaltinimo šalis apkaltinamajam nuosprendžiui pagrįsti. Iš esmės tai reiškia, kad prokuroras rašydamas kaltinamąjį aktą ir perduodamas bylą į teismą turi būti įsitikinęs, kad užteks įrodymų, patvirtinančių kaltinamojo kaltę. Tačiau gana dažnai teismo bylos nagrinėjimo metu nustatomos naujos bylos aplinkybės, keičiasi nukentėjusiųjų, liudytojų parodymai, kyla abejonių dėl teismui pateiktų įrodymų patikimumo. Keičiantis situacijai byloje, gali keistis ir prokuroro pozicija dėl kaltinimo. Gali atsirasti būtinybė ne tik kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis ar pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką, bet ir atsisakyti dalies ar visų kaltinimų.

1961 m. Baudžiamosios proceso kodekse, su pakeitimais ir papildymais galiojusio iki 2003 m., buvo numatyta, kad jeigu, išnagrinėjus bylą teisme, prokuroras įsitikina, kad teismo tardymo (dabar – įrodymų tyrimo) duomenys nepatvirtina pareikšto teisiamajam kaltinimo, jis privalo atsisakyti nuo kaltinimo ir išdėstyti teismui atsisakymo motyvus. Dabar galiojančio BPK 416 straipsnyje yra numatyta, kad privatus kaltintojas gali atsisakyti kaltinimo iki baigiamųjų kalbų pabaigos, tačiau valstybinio kaltintojo teisė ar pareiga dėl kaltinimo atsisakymo bei jo aplinkybių nėra reglamentuota. Tačiau, kaip jau buvo minėta, prokuroras palaikydamas valstybinį kaltinimą atlieka valstybės jam deleguotą funkciją ir turi

⁵² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.

⁵³ GIRDAUSKAS, Mindaugas. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimai. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1 (47), p. 57.

laikytis tam tikrų principų bei išipareigojimų. Palaikydamas valstybinį kaltinimą prokuroras turi būti objektyvus, negali būti asmeniškai suinteresuotas bylos baigtimi, nes privalo vienodai atstovauti visų piliečių, kuriuos gina valstybė, interesams. Kaltinti jis turi tik tuo atveju, jeigu yra įsitikinęs, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką. Taigi, jeigu byloje nepakanka neginčijamųjų kaltės įrodymų, o jų paieškai panaudotos visos galimybės, prokuroras ne tik gali, bet ir privalo atsisakyti kaltinimo ar jo dalies⁵⁴. Nusprendęs atsisakyti kaltinimo, prokuroras negali atsisakyti dalyvauti sakant baigiamąsias kalbas. Savo kalboje jis privalo nurodyti atsisakymo kaltinti motyvus ir pagrįsti juos teisiama jame posėdyje ištirtais įrodymais.

4. Baigiamoji prokuroro kalba

BPK 293 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad baigęs įrodymų tyrimą, teismas pradeda klausyti baigiamųjų kalbų. Baigiamosios kalbos yra atskira teismo posėdžio dalis, kurioje bylos nagrinėjimo dalyviai apibendrina įrodymų tyrimo rezultatus ir išdėsto teismui savo samprotavimus apie kaltinimo teisingumą ir pagrįstumą⁵⁵. Pažymėtina, kad baigiamosios kalbos turi didelę procesinę reikšmę dėl kelių priežasčių:

- 1) daro įtaką vidiniam teisėjo įsitikinimui bei daro poveikį priimant teisėtą bei pagrįstą nuosprendį;
- 2) padeda asmenims, esantiems teismo posėdžių salėje, geriau suprasti bylos aplinkybes ir vėliau priimto sprendimo prasmę;
- 3) yra svarbi auklėjamojo poveikio priemonė, parodanti nusikalstamos veikos ir ją padariusio asmens pavojingumą, propaguojanti įstatymus bei teisėtvarkos ir moralės principus⁵⁶.

Baigiamąsias kalbas teismo posėdyje sako prokuroras, nukentėjęsysis arba jo atstovas, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas arba jų atstovai, gynėjas arba gynėjo neturintis kaltinamasis. Pirmasis baigiamąją kalbą, kitaip dar vadinamą kaltinamąją kalbą, pasako prokuroras. Prokuroro kalba teisme yra vienas svarbiausių valstybinio kaltinimo palaikymo

⁵⁴ *Prokurorų baigiamųjų kalbų pavyzdžiai*. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Valstybinio kaltinimo skyrius. Vilnius, 2004, p. 7.

⁵⁵ *Cit. op.* 17, p. 175.

⁵⁶ *Cit. op.* 13, p. 451-452.

būdų. Savo kalboje prokuroras privalo giliai teisiškai įvertinti nusikalstamą veiką, nurodyti jos tikruosius motyvus, atskleisti kaltinamojo socialinį bei psichologinį veidą, pateikti teismui pasiūlymus nuosprendyje spręstiniais klausimais. Prokuroro kalba, kaip ir visa jo veikla teisme, turi būti bešališka, paremta teisiamejame posėdyje nustatytais faktais. Tačiau prokuroras negali likti abejingas nusikalstamai veikai. Kalbėdamas valstybės vardu jis privalo būti atkaklus ir aktyvus, siekdamas įrodyti pozicijos, kurią jis palaiko, teisingumą.

Prokuroro kalbos turinys ir forma, medžiagos pateikimo tvarka ir analizė priklauso nuo baudžiamosios bylos ypatybių, nuo įrodymų pobūdžio ir apimties, nusikalstamos veikos aplinkybių sudėtingumo, kaltinamojo asmenybės, taip pat, žinoma, nuo prokuroro individualių bruožų. Tam, kad prokuroro baigiamoji kalba būtų sėkminga, svarbus yra kaltinamosios kalbos rengimo etapas. Rengiant baigiamąją kalbą būtina ne tik gerai išanalizuoti bylos medžiagą, t. y. liudytojų parodymus, kaltinamojo apklausos duomenis, ekspertų išvadas, daiktinius įrodymus, bet ir susisteminti bei suklasifikuoti tą medžiagą. Geriausias pasirengimo būdas, kad kalba būtų įtikinanti ir profesionali, yra parašyti visą baigiamosios kalbos tekstą nuo įžangos iki pabaigos, nes taip apmąstomi ir tikslingiausiai išdėliojami argumentai ir įrodymai, nuosekliai išdėstoma visa surinkta medžiaga⁵⁷.

Ruošdamasis kalbėti valstybinis kaltintojas turi būti tvirtai apsisprendęs dėl savo pozicijos – palaikyti kaltinimą ar jo dalį arba nepalaikyti kaltinimo. Pagal pasirinktą poziciją ir turi būti rengiama kalba. Paminėtina, kad reikėtų vengti šabloniškumo, kuris dažnai duoda priešingą rezultatą negu buvo siekiama, dažnai nekartoti tų pačių frazių, nes jos kalbą daro nuobodžią ir neišraiškingą⁵⁸.

Paprastai prokuroro kalbą sudaro tokios pagrindinės dalys:

- 1) Įžanga;
- 2) Nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių išdėstymas;
- 3) Surinktų byloje ir teismo ištirtų įrodymų analizė bei įvertinimas;
- 4) Nusikalstamos veikos kvalifikavimo pagrindimas;
- 5) Kaltinamojo ir nukentėjusiojo charakteristikos;
- 6) Pasiūlymas dėl bausmės;
- 7) Pasiūlymas dėl civilinio ieškinio išsprendimo (jeigu toks ieškinys yra pareikštas).

⁵⁷ KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *Juridinė retorika*. Vilnius, 2005, p. 99.

⁵⁸ *Prokurorų baigiamųjų kalbų pavyzdžiai*. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Valstybinio kaltinimo skyrius. Vilnius, 2004, p. 6.

Prokuroras taip pat pasisako dėl kitų nuosprendžių išspręstinių klausimų: kardomosios priemonės, daiktų likimo ir kt.

Šių prokuroro kalbos dalių eilės tvarka konkrečioje byloje gali skirtis, priklausomai nuo bylos aplinkybių. Tačiau tokie prokuroro kalbos turinio elementai yra būtini, nes jie susiję su spęstiniais klausimais. Antra vertus, tarp šių elementų yra glaudus organiškasis ryšys – jie vienas kitą papildo ir sudaro išbaigtą bei vientisą kaltinamosios kalbos konstrukciją⁵⁹.

Prokuroro baigiamosios kalbos įžangos paskirtis – parengti klausytojus priimti bylos turinį, atskleisti klausytojams temą bei tiesiai ir konkrečiai prieiti prie esmės. Šioje kalbos dalyje valstybinis kaltintojas turėtų nurodyti nagrinėjamos baudžiamosios bylos ir teismo proceso padarinių visuomeninę reikšmę, nurodyti, į kokius įstatymo saugomus gėrius nusikalstamu būdu kėsinosi kaltinamasis, kokia žala yra padaryta jo nusikalstamais veiksmais bei kuo ši veika pavojinga kiekvienam iš visuomenės narių. Baigiamosios kalbos įžanga turėtų sutelkti teismo auditorijos dėmesį į prokuroro tolesnių žodžių esmę bei prasmę. Pavyzdžiui, viename teismo posėdyje valstybinis kaltintojas taip pradėjo savo baigiamąją kalbą: „Tikriausiai nesuklysiu teigdamas, kad daugelis žmonių nori gyventi sveikoje aplinkoje, saugioje visuomenėje. Tokį norą puoselėju net tik aš pats, bet ir mano artimieji, šeimos nariai, mano vaikai. Manau, apie tai galvoja ir daugelis šioje teismo salėje susirinkusių piliečių.“⁶⁰. Kaip prokuroras pradės kaltinamąją kalbą priklauso nuo bylos reikšmingumo, jos aplinkybių bei paties prokuroro asmeninių savybių. Dažniausiai valstybinių kaltintojų baigiamųjų kalbų įžangos būna gana trumpos, aiškiai ir konkrečiai nurodančios bylos esmę, pavyzdžiui: „Išnagrinėjome baudžiamąją bylą, kurioje V. S. ir E. T. kaltinamos pagal LR BK 180 straipsnio 1 dalį bei 178 straipsnio 1 dalį. Toliau vardinsiu epizodais apie kiekvieną kaltinamąją“⁶¹.

Pagrindinėje baigiamosios kalbos dalyje, prokuroras išdėsto nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, išanalizuoja įrodymus bei pasisako dėl jų vertinimo, apibūdina kaltinamojo ir nukentėjusiojo charakteristikas. Valstybinis kaltintojas, teisme tirtų įrodymų kontekste, turi aiškiai ir konkrečiai nurodyti nusikaltimo ar baudžiamąjo nusizengimo padarymo vietą, laiką, būdą, motyvus, padarinius ir kitas svarbias aplinkybes. Prokuroras šioje kalbos vietoje pateikia tokias nusikalstamos veikos aplinkybes, kurios turi būti

⁵⁹ *Cit. op.* 13, p. 454.

⁶⁰ *Cit. op.* 57, p. 35.

⁶¹ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. birželio 1 d. teisiamojo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-149-170/06.

nurodytos apkaltinamajame nuosprendyje. Prokuroras turi pateikti gilią ir visapusišką, tačiau pakankamai lakonišką ir nusikalstamos veikos aplinkybių analizę.

Daugiausiai dėmesio kaltinamojoje kalboje paprastai skiriama surinktų byloje ir teismo ištirtų įrodymų analizei bei jų vertinimui. Palaikydamas kaltinimą prokuroras visus inkriminuojamus kaltinamajam faktus, visas veikos padarymo aplinkybes turi pagrįsti teisme patikrintais įrodymais. Pažymėtina tai, kad baudžiamojo proceso įstatymas draudžia baigiamosiose kalbose remtis įrodymais, kurie nebuvo ištirti teisiamejame posėdyje. Taigi, nors prokuroro manymu, tam tikri, jam žinomi duomenys, gauti ikiteisminio tyrimo metu, yra svarbūs – jais negalima remtis, jeigu jie nebuvo patikrinti teisme.

Kad prokuroro baigiamoji kalba būtų logiška, motyvuota ir įtikinama, vertinant įrodymus reikėtų laikytis tam tikros tvarkos. Byloje esančius įrodymus reikia grupuoti ir išdėstyti pagal BPK reikalavimus, t. y. pateikti įrodymus, nustatančius nusikalstamą veiką, kaltinamojo kaltumą, aplinkybes, turinčias įtakos atsakomybės laipsniui ir pobūdžiui, nusikalstant padarytos žalos pobūdį ir dydį⁶². Taip pat labai svarbu yra parodyti, kuriais įrodymais, kokios aplinkybės buvo nustatytos ir kuriais teisiamojo kaltumas buvo pagrįstas⁶³.

Aptardamas kaltinamojo ir nukentėjusiojo charakteristikas prokuroras turi remtis tik tais duomenimis, kurie nustatyti byloje ir kurių šaltinis yra žinomas. Jis turi vengti asmeninio pobūdžio dalykų, kurie neturi ryšio su byla, paviešinimo. Kalbėdamas apie nusikalstamos veikos aplinkybes bei kaltinamojo ir nukentėjusiojo asmenybių charakteristikas prokuroras turi išlikti objektyvus ir atskleisti visus reikšmingus faktus. Kalboje reikia parodyti tokius kaltinamojo ir nukentėjusiojo charakteristikų elementus, kurie:

- 1) padeda geriau suvokti tiek kaltinamojo, tiek nukentėjusiojo elgesio motyvus;
- 2) turi reikšmės teismui skiriant kaltinamajam bausmę;
- 3) gali būti vertingi sprendžiant nusikalstama veika padarytos žalos, ypač neturtinės, apskaičiavimo ir atlyginimo klausimą⁶⁴.

Vienoje byloje prokuroras savo baigiamojoje kalboje taip apibūdino kaltinamąjį: „Skiriant bausmę atsižvelgtina į kaltinamojo asmenybę. Jo charakteristika nėra gera: kaltinamasis šešis kartus teistas, dar bus nagrinėjama byla Vilniaus m. 4 apylinkės teisme. Išėjęs iš laisvės atėmimo vietų netrukus jis vykdo naujas nusikalstamas veikas. Todėl nors

⁶² *Cit. op.* 57, p. 7.

⁶³ *Atsakomybė už finansinius nusikaltimus. Valstybinių kaltintojų kalbos.* Metodiniai raštai. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Vilnius, 1998, p. 84.

⁶⁴ *Cit. op.* 13, p. 455.

yra atsakomybę lengvinančios aplinkybės – tai, kad jis visiškai pripažino savo kaltę ir gailisi, manau, kad visgi išvadų jis nepadarė.“⁶⁵. Nors dažnai valstybiniai kaltintojai gana glaustai apibūdina kaltinamųjų asmenybes, tačiau kai kurios charakteristikos bei kaltinamųjų nusikalstamos veikos motyvų analizės būna pakankamai emocionali: „Visų pirma, automobilis A. K. pagrobė būdamas 15 metų. Ką tai reiškia? O tai reiškia tai, kad paauglys nesuformavęs savo pasaulėžiūros, nebūdamas socialiai brandus, augdamas šeimoje ir gyvendamas kaime, atvažiavęs į Vilnių pasiduodavo draugų įtakai. Jis minėjo, kad jį pastūmėjo draugai. Gal tie draugai nemokė jo vogti, bet įtaką darė. Tikriausiai iš jų sužinojo kaip patekti į automobilį, jį užvesti. Ir kai pirmas automobilis pagrobtas ir nėra jokių pasekmių, antras automobilis pagrobtas, trečias, ketvirtas, penktas ir t. t. Be abejo, žmogus nustoja kontroliuoti savo elgesį. <...> Vaiko, kuriam 15-16 metų ir taip elgiasi, be abejo, pateisinti teisine prasme negalima, tačiau suprasti tokį jo elgesį socialinės brandos nebuvimo prasme galima.“⁶⁶

Po įrodinėjimo turi būti argumentuojama, kodėl taikoma viena ar kita teisės norma, pagrindžiamos išvados dėl kaltininko kaltumo, nusikalstamos veikos kvalifikavimo ir bausmės dydžio. Pagrįsdamas nusikalstamos veikos kvalifikavimą ir siūlydamas nuteisti kaltinamąjį pagal tam tikrą BK straipsnį, prokuroras turi vadovautis ne tik savo loginėmis išvadomis, bet ir Aukščiausiojo Teismo senato išaiškinimais, rekomendacijomis baudžiamųjų įstatymų taikymo klausimais, teisės doktrinos darbais ir pan. Baigiamosios kalbos pabaiga turėtų būti trumpa ir aiški, apibendrinanti tai, kad buvo pasakyta ir įtikinanti išvadų tikrumu.

Kaip rodo praktika, prokuroras, siūlydamas bausmę, nurodo bausmės rūšį ir konkretų jos dydį. Tokia praktika yra pagrįsta, nes valstybinis kaltintojas turi matyti aiškų teismo proceso rezultatą. Todėl prokuroras ne tik gali, bet ir privalo, atsižvelgdamas į padarytos veikos pavojingumą ir kaltinamojo asmenybę, pasiūlyti apibrėžtą ir konkrečią bausmę, pavyzdžiui, „Prašau, kaltinamąjį A. P. pripažinti kalnu pagal LT BK 281 straipsnio 4 dalį ir skirti 3 metus laisvės atėmimo, vadovaujantis LR BK 75 straipsniu bausmės vykdymą atidėti dvejiems metams. Vadovaujantis LR BK 67 straipsniu, taikyti baudžiamojo poveikio priemones – uždrausti vairuoti transporto priemonę dvejus metus. Prašau atsižvelgti į kaltinamojo turtinę padėtį – jis nedirba, realiai neturi pargyvenimo lėšų. Remiantis tuo,

⁶⁵ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. kovo 9 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-215-119/07.

⁶⁶ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. liepos 11 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-304-119/07.

prašau civilinį ieškinį tenkinti iš dalies ir iš A. P. priteisti 2453 Lt medikamentams ir vaistams, periodinėms išmokoms ir slaugai – 2671 Lt, o dėl neturtinės žalos prašau atsižvelgti į sunkias pasekmes ir kaltinamojo asmenybę ir tenkinti iš dalies – priteisti 150 000 Lt.⁶⁷ Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad prokuroras ne tik siūlo konkrečią bausmę, bet ir pasisako dėl civilinio ieškinio bei priteistinių sumų dydžių.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad daugeliu atvejų prokuroro ir teismo pozicija dėl kaltinamųjų padarytų veikų kvalifikavimo sutampa, tai rodo, kad prokurorai tinkamai įvertina bylų aplinkybes ir parenka reikiamą veikų juridinį vertinimą. Parenkant bausmės rūšį bei bausmės dydį valstybinio kaltintojo ir teismo pozicija taip pat gana dažnai sutampa, pavyzdžiui 2007 m. ir 2008 m. baudžiamosiose bylose dėl nusikalstamų veikų aplinkai prokurorų ir teismų pozicija dėl bausmės skyrėsi nežymiai: 9 bylose prokurorų siūlytos bausmės sutapo su teismo paskirtomis bausmėmis, 1 byloje prokuroras siūlė skirti gerokai didesnes baudas nei paskyrė teismas, tačiau apeliacine tvarka nuosprendžio neskundė, 2 bylose prokurorai siūlė skirti švelnesnes bausmes nei paskyrė teismas, o dar 2 bylose teismas paskyrė kitos rūšies bausmes nei siūlė prokuroras⁶⁸.

Patartina, kad valstybinis kaltintojas neskaitytų baigiamosios kalbos, tinkamiausias baigiamosios kalbos sakymo būdas yra derinant teksto skaitymą su laisvu sakymu, pavyzdžiui, cituojamus teisės aktus, liudytojų parodymus perskaityti, o savąjį tekstą perteikti laisvai. Tokiu atveju, prokuroro kalba bus įtikinanti ir išraiškinga. Mokėjimas įtikinti yra vienas svarbiausių valstybinio kaltintojo teisminės kalbos bruožų. Todėl nė viena valstybinio kaltintojo kalba negali apsieiti be gilios su byla susijusių psichologinių faktorių analizės⁶⁹.

Kalbant apie valstybinio kaltintojo baigiamąją kalbą, svarbu paminėti, kad be aptartos teisinės specifikos, svarbios yra ir retorinės priemonės bei prokuroro oratoriški sugebėjimai. Juk baigiamojoje kalboje, kaip ir retorikos moksle svarbu pasakyti tinkamus dalykus tinkamu laiku, tinkamu būdu, kad būtų pasiektas užsibrėžtas tikslas. Svarbūs baigiamosios kalbos aspektai emocionalumas, kadangi prokuroro baigiamoji kalba yra ne tik informacinė, bet ir impresinė (lot. *imprimere* - įspausti, palikti žymę), nes ji veikia klausytojų valią, mintis,

⁶⁷ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. rugpjūčio 14 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-150-170/07.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos prokuratūros 2008 m. veiklos ataskaita. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2009.

⁶⁹ LIAKAS, Arūnas. *Baudžiamosios procesinės veiklos dalyviai*. Vilnius, 1973, p. 18.

nuostatas bei įsitikinimus⁷⁰. Tačiau pažymėtina, kad baigiamosios kalbos išraiškingumas neturėtų užgožti jos nuoseklumo, objektyvios bei visapusiškos kaltinimo dalyko analizės. Prokuroro žodžiai turi būti suprantami ne tik teisėjų, bet ir visų teismo posėdyje dalyvaujančių asmenų. Kad ir kokius sudėtingus dalykus kalbėtų prokuroras, kalbos forma ir išraiškos būdas turi padaryti ją suprantama ir aiškia. Retoriniai išsireiškimai, ypač dažnas specifinių teisinių terminų ar užsienio kalbos žodžių vartojimas gali apsunkinti prokuroro kalbą.

Prokuroro baigiamajai kalbai įtaką daro ir kalbėjimo tonas, intonacija bei dikcija. Labai svarbu, kad prokuroras gerai išmanytų kalbos kultūros taisykles bei galėtų naudotis svarbiomis kalbos išgalėmis: žodyno turtingumu, geru gramatinės sandaros pažinimu⁷¹.

Visa informacija turi būti pateikiama logiška bei nuoseklia tvarka, o atskiros baigiamosios kalbos dalys - tarpusavyje susiję. Visi pastebėjimai ir išvados turi būti sukoncentruoti į svarbiausius klausimus – nusikalstamos veikos padarymo bei kaltinamo asmens kaltumo patvirtinimą. Baigiamoji prokuroro kalba turi aiškiai atskleisti valstybinio kaltinimo poziciją, kurios teismo proceso metu laikėsi valstybinis kaltintojas⁷².

Baigiamoji prokuroro kalba turi didžiulę reikšmę jau vien todėl, kad prokuroras kalba valstybės vardu apie konkrečią nusikalstamą veiką ir asmenį, kurios padarymu yra kaltinamas konkretus asmuo ir kurio likimą nuspręs teismas. Baigiamoji valstybinio kaltintojo kalba turi būti aiški, konkreti, lakoniška tačiau tuo pačiu pilnai atskleidžianti valstybinio kaltinimo poziciją. Tam, kad valstybinio kaltintojo kalba būtų dalykiška, įtaigi, bet tuo pačiu ir kovinga svarbus yra ne tik išsamus ir tikslus nagrinėjamos bylos aplinkybių žinojimas, gilus įsitikinimas savo išvadų teisingumu, bet ir didelė valstybinio kaltintojo kvalifikacija, patirtis, aukštas kultūros lygis.

BPK 293 straipsnyje numatyta, kad po to, kai nagrinėjimo teisme dalyviai pasako baigiamąsias kalbas, jie turi teisę pasakyti atsikirtimus ir pastabas dėl to, kas anksčiau pasakyta baigiamosiose kalbose. Atsikirtimas yra suprantamas kaip kito kalbėtojo pasakyto teiginio paneigimas, o pastaba – kaip kito kalbėtojo teiginio įvertinimas. Toks įvertinimas gali būti kritiškas arba pritariantis kito kalbėtojo pozicijai⁷³. Pažymėtina, kad pastaba ar atsikirtimas turėtų būti argumentuoti, t. y. kalbėtojas turi išsakyti savo nesutikimo (sutikimo)

⁷⁰ KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 1999.

⁷¹ PAULAUSKIENĖ, Aldona. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*. Vilnius, 2004, p. 6.

⁷² *Cit. op.* 2, p. 122.

⁷³ *Cit. op.* 13, p. 458.

argumentus. Valstybinis kaltintojas gali pareikšti atsikirtimą ar pastabą dėl tam tikrų faktų ar prokuroro baigiamosios kalbos iškreipimų gynėjo kalboje ir pan. Pasakyti pastabas ar atsikirtimus yra proceso dalyvių teisė, o ne pareiga, todėl prokuroras gali atsisakyti pasinaudoti šia teise. Pažymėtina, kad atsikirtimai ir pastabos negali būti panaudoti tušties ginčams, negali būti minimos aplinkybės ar faktai, netirti teisiame posėdyje.

III. Prokuroro teisė į teismo nuosprendžio ar nutarties apskundimą

Teismai baudžiamajame procese priima dviejų rūšių sprendimus: nuosprendžius ir nutartis. Nuosprendis visada yra baigiamasis bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme dokumentas, o nutartis gali būti tiek stadijos baigiamasis dokumentas (pavyzdžiui, dėl bylos nutraukimo), tiek dokumentas priimamas išsprendžiant bet kurį nagrinėjimo teisme metu kylantį klausimą, pavyzdžiui, nušalinimo, prašymo išsprendimo, papildomų dokumentų išreikalavimo ir pan. Nuosprendis yra išskirtinės svarbos procesinis dokumentas – tik nuosprendžiu gali būti konstatuota, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką ir jam paskirta bausmė arba, kad kaltinamasis yra nekaltas. Pirmosios instancijos teismas priima trijų rūšių nuosprendžius: 1) išteisinamuosius; 2) apkaltinamuosius; 3) nuosprendžius dėl bylos nutraukimo.

Tiesos baudžiamojoje byloje nustatymo, baudžiamojo proceso teisėtumo kontrolės ir kiti proceso principai sąlygoja baudžiamojo proceso dalyvių teisę apskusti pirmosios teismo instancijos teismo priimtą sprendimą ir įrodyti tiesą baudžiamojoje byloje. Apeliacijos teisės egzistavimą nulemia ir pats gyvenimas bei suvokimas, kad teisėjas, kaip ir kiekvienas asmuo, priimdamas sprendimą gali suklysti ir kad valstybėje turi egzistuoti tam tikras mechanizmas, leidžiantis pašalinti teismo padarytas klaidas.

Prokuroras, nesutinkantis su priimtu pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu (nutartimi), turi teisę bet kokiais pagrindais ir motyvais paduoti apeliacinį skundą dėl neįsiteisėjusio teismo nuosprendžio ar nutarties. Padavęs apeliacinį skundą prokuroras vadinamas apelianu (lot. *appellans* – besikreipiantis asmuo). Apeliacijos esmę sudaro tai, kad apeliacinės instancijos teismas pagal pateiktą apeliacinį skundą patikrina neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismo nuosprendžių ir nutarčių teisėtumą ir pagrįstumą.

Neįsiteisėjęs teismo nuosprendis skundžiamas aukštesnės instancijos teismui: apylinkės teismo nuosprendis – apygardos teismui, o apygardos teismo nuosprendis – Lietuvos apeliaciniam teismui. BPK nėra reglamentuota, kuris prokuroras turi teisę paduoti apeliacinį skundą. Apskusti teismo nuosprendį ar nutartį gali:

- 1) visų lygių prokurorai bylose, išnagrinėtose jiems dalyvaujant;
- 2) vyriausiasis apylinkės prokuroras arba jo pavaduotojas bylose, išnagrinėtose tos apylinkės, kurioje yra jo vadovaujama prokuratūra, teismo;

- 3) vyriausiasis apygardos prokuroras ir jo pavaduotojas apygardos teritorijoje esančių apylinkių ir tos apygardos teisme išnagrinėtose bylose;
- 4) Generalinės prokuratūros Valstybinio kaltinimo skyriaus vyriausiasis prokuroras ir jo pavaduotojas visose apylinkių ir apygardų teismų išnagrinėtose bylose;
- 5) Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ir jo pavaduotojai visose apylinkių ir apygardų teismų išnagrinėtose bylose.

Taigi, prokurorų, galinčių apskusti teismo nutartis ir nuosprendžius veikla yra ribojama teritoriniu principu, pavyzdžiui, jei apylinkės prokurorui buvo pavesta palaikyti valstybinį kaltinimą ne jo veiklos teritorijoje esančiame apylinkės teisme, apeliacinį skundą paduoti galės šis byloje dalyvavęs prokuroras bei apygardos ir apylinkės, kurios veiklos teritorijoje yra teismas, apeliacinio skundo padavimo teisę turintys prokurorai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras arba jo pavaduotojas gali pavesti vykdyti prokuroro funkcijas ir kitame teisme, todėl prokuroras, palaikęs valstybinį kaltinimą byloje, turi galimybę paduoti apeliacinį skundą dėl ne jo veiklos teritorijoje esančio teismo nuosprendžio ar nutarties.

Prokuroro paduodamas apeliacinis skundas turi būti rašytinis ir pasirašytas skundą paduodančio prokuroro. Apeliaciniame skunde turi būti nurodyti privalomi jo turinio elementai:

- 1) apeliacinės instancijos teismo, t. y. teismo, kuriam skundžiamas nuosprendis (nutartis), pavadinimas;
- 2) byla, dėl kurios paduodamas skundas (nurodomas nuteistojo ar išteisintojo, dėl kurio priimtas nuosprendis, vardas ir pavardė bei trumpai išdėstoma nusikalstamos veikos fabula);
- 3) skundžiamos nuosprendžio dalies esmė;
- 4) nuosprendžio apskundimo pagrindai ir motyvai;
- 5) apelianto prašymai.

Nuosprendžio apskundimo pagrindas yra BPK numatytas netinkamas baudžiamojo ar baudžiamojo proceso įstatymo pritaikymas ar kitoks pažeidimas, dėl kurio gali būti pakeistas ar panaikintas pirmosios instancijos teismo nuosprendis (nutartis). Pavyzdžiui, prokuroras apskundė pirmosios instancijos teismo nuosprendį tokiu pagrindu: „nuosprendis turi būti pakeistas dėl netinkamai pritaikyto baudžiamojo įstatymo (Lietuvos Respublikos BPK 328 str. 1 p.) Lietuvos Respublikos BK 63 str. 7 d. įtvirtinta nuostata, kad skiriant bausmę

vadovaujantis Lietuvos Respublikos BK 63 str. 1 d., galutinė subendrinta bausmė negali viršyti dvidešimties metų laisvės atėmimo, o jeigu skiriama kitos rūšies bausmė, – baudžiamojo kodekso nustatyto tos rūšies bausmės maksimalaus dydžio. R. G. už baudžiamojo nusižengimo, numatyto Lietuvos Respublikos BK 178 str. 4 d., padarymą paskirta arešto bausmė. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos BK 49 str. 3 d. nuostatomis, maksimalaus arešto bausmės laikas už baudžiamąjį nusižengimą yra keturiasdešimt penkios paros. Kadangi R. G. 2008 m. balandžio 2 d. nuosprendžiu buvo paskirta subendrinta 45 parų, t.y. maksimalios trukmės arešto bausmė, ši bausmė turėjo apimti ir 2008-04-28 nuosprendžiu paskirtą arešto bausmę.⁷⁴“ Vilniaus apygardos teismas prokuroro apeliacinį skundą patenkino ir sumažino nuteistajai R. G. subendrintą bausmę iki maksimaliai galimos skirti arešto bausmės.

Nuosprendžio apskundimo motyvai yra suprantami kaip apelianto argumentai, kuriais ginčijamos teismo nustatytos faktinės aplinkybės, teisiniai vertinimai, priimti sprendimai. Vagystės byloje prokuroras savo apeliaciniame skunde nurodė tokius motyvus: „teismo išvados, jog H. K. ir K. S. nedalyvavo padarant nusikalstamą veiką pagal BK 178 str. 2 d. neatitinka bylos aplinkybių. Teismas vertindamas vieną įrodymą, nesusiejo jo su kitais byloje esančiais įrodymais į vieną loginę grandinę, tokiu būdu neteisingai įvertino įrodymus. H. K. ir K. S. kaltę įrodo nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo G. J., kaltinamųjų H. K., K. S., A. J. parodymai duoti ikiteisminio tyrimo bei bylos nagrinėjimo teisme metu, kita bylos medžiaga. K. S. neprisipažinimas važiuavus kartu su H. K. ir vežus pagrobtus ratus, turėtų būti vertinama kaip jo gynybos versija, nes H. K. patvirtino, jog iš G. J. pagrobtus ratus jis su K. S. vežė į sodybą, kad automobiliu kartu grįžo H. K. ir K. S. patvirtino A. J., ir dar pats H. K. parodė, kad K. S. atėjęs pasakė, jog „padarė ratus“ ir reikia juos išvežti, o po to slėpė pagrobtus ratus – uždengdami „fanera“. H. K. parodymus apie tai, jog ratus su K. S. išvežė į sodybą, siekiant, kad jie nebūtų realizuoti – teismas turėjo vertinti kritiškai ir jais nesiremti, nes iš kaltinamųjų K. S., A. J. parodymų, iš nukentėjusiojo G. J. parodymų matyti, jog ratai nukentėjusiajam buvo gražinti tik po to, kai nukentėjusysis pagrasino iškviešti policiją, o tai reiškia, kad pavogti automobilio ratai buvo gražinti ne savo noru, bet siekiant nusikaltimo neišaiškėjimo fakto. Teismas nuteistojo A. J. parodymų dėl H. K. ir K. S. dalyvavimo padarant vagystę neaptarė ir nemotyvuotai jais nesivadovavo. Teismas, priimdamas išteisinamąjį nuosprendį,

⁷⁴ Vilniaus apygardos teismo 2008 liepos 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A –581/2008.

aprašomojoje dalyje turėjo išdėstyti nusikalstamos veikos aprašymą, atitinkantį kaltinamąjį aktą, tačiau nenurodė kiekvieno pagrobto automobilio rato vertės ir kokia žala padaryta nukentėjusiajam G. J.⁷⁵“.

Kaip ir kiti asmenys, turintys teisę paduoti apeliacinį skundą, prokuroras gali pakeisti ar papildyti apeliacinį skundą, taip pat jį atšaukti. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad apeliacinį skundą gali atšaukti ne tik jį padavęs, bet ir aukštesnysis prokuroras. Pagal Prokuratūros įstatymo nuostatas, apibrėžiančias kas yra aukštesnysis prokuroras prokurorui, vykdančiam proceso įstatymus, apylinkės vyriausiasis prokuroras (jo pavaduotojas) gali atšaukti šios apylinkės prokuroro paduotą apeliacinį skundą; vyriausiasis apygardos, kurios teritorijoje yra apylinkės ar apygardos teismas, prokuroras (jo pavaduotojas) – apylinkės ir apygardos prokurorų paduotus skundus; Generalinės prokuratūros departamento (skyriaus) vyriausiasis prokuroras (jo pavaduotojas) – visų apylinkių, apygardų bei Generalinės prokuratūros departamentų (skyrių) prokurorų paduotus skundus; Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ir jo pavaduotojas – visų prokurorų paduotus apeliacinius skundus. Atšaukus prokuroro apeliacinį skundą, jeigu kitų apeliacinių skundų dėl bylos nepaduota, apeliacinis procesas nutrūksta.

Apeliacinį skundą dėl pirmosios instancijos teismo sprendimo prokuroras turi paduoti per dvidešimt dienų nuo nuosprendžio paskelbimo (surašymo). Apskundus pirmosios instancijos teismo nuosprendį apeliacine tvarka, jis neišsiteisėja ir nevykdomas tol, kol apeliacinės instancijos teismas neišnagrinėja bylos. Prokuroras privalo dalyvauti nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, jo teisės iš esmės sutampa su valstybinio kaltintojo teisėmis pirmosios instancijos teisme. Žinoma, apeliacinis procesas skiriasi nuo bylų proceso pirmosios instancijos teisme. Atitinkamai prokuroro, kaip ir kitų proceso subjektų, turinį lemia apeliacinio proceso taisyklės.

Reikia pažymėti, kad prokurorai, nesutikdami su pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu ar nutartimi, gana dažnai juos skundžia apeliacinės instancijos teismui. Pavyzdžiui, visose penkiose 2008 m. išnagrinėtose baudžiamosiose bylose dėl ES struktūrinių fondų ir finansinių lėšų pasisavinimo bei panaudojimo buvo paduoti apeliaciniai prokurorų skundai: vienas skundas dėl dviejų asmenų patenkintas iš dalies (apeliacinės instancijos teismas išteisintą asmenį nuteisė dėl dokumento suklastojimo ar disponavimo

⁷⁵ Šiaulių apygardos teismo 2008 balandžio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-117-282/2008.

suklastotu dokumentu), nors prokuroras prašė abiejų asmenų veiką kvalifikuoti ne kaip kreditinį sukčiavimą, o kaip sukčiavimą; keturi apeliaciniai skundai dar neišnagrinėti. Atkreiptinas dėmesys, kad dviejose iš penkių minėtų bylų valstybinį kaltinimą pirmosios instancijos teisme palaikė apylinkės prokuratūrų prokurorai, trejose bylose, kuriose buvo kaltinama 11 asmenų – Generalinės prokuratūros prokurorai⁷⁶.

Galima pateikti dar vieną pavyzdį, susijusį su viena iš prioritetinių prokuratūros veiklos sričių – valstybinio kaltinimo palaikymu baudžiamosiose bylose dėl nusikalstamų veikų kelių transporto eismo saugumui. Remiantis statistiniais 2008 m. duomenimis, iš aštuonių išteisinamųjų nuosprendžių prokurorai apeliacine tvarka apskundė penkis nuosprendžius. Teismas tris prokurorų skundus atmetė, du pripažino pagrįstais ir bylose priėmė apkaltinamuosius nuosprendžius. Išteisinamųjų nuosprendžių priėmimą lėmė netinkamas bylos įrodymų visumos įvertinimas ir netinkamas nusikaltimo sudėties požymių nustatymas ikiteisminio tyrimo metu. 2008 m. prokuratūros veiklos ataskaitoje pastebėta, kad pasigesta prokurorų principingumo tais atvejais, kai teismai, neatsižvelgę į valstybinių kaltintojų siūlymus pripažinti asmenis kaltais dėl kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimų (BK 281 str.), nuo baudžiamosios atsakomybės juos atleido. 26 asmenys, kuriuos prokurorai siūlė pripažinti kaltais (pagal BK 281 str.), teismų buvo atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, tačiau savo pozicijai apginti prokurorai padavė tik 5 apeliacinius skundus. Atkreiptinas dėmesys, kad prokurorai privalo laikytis griežtos pozicijos ir, jeigu jų pasiūlytų, o teismo paskirtų bausmių rūšys ar dydis labai skiriasi, skusti tokius nuosprendžius ir ginti savo poziciją apeliacinėje instancijoje. Principinga valstybės kaltintojų pozicija baudžiamosiose bylose dėl kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimų gali nulemti teisišiamajam skiriamą bausmę⁷⁷. Šioje vietoje tikslinga paminėti, tai, kad labiausiai kritikuotina prokurorų pozicija, kai jie siūlo teismui atleisti (o teismas vėliau ir atleidžia) nuo baudžiamosios atsakomybės už eismo įvykį, sukėlusį mirtinas pasekmes, asmenis, kurie pažeidimus padaro apsvaigę nuo alkoholio, narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų arba itin šiurkščiai pažeisdami kelių eismo taisykles. Prokurorai privalo išsamiai įvertinti bylos aplinkybes, kaltinamojo asmenybę, padarytos nusikalstamos veikos atsitiktinumą

⁷⁶ Lietuvos Respublikos prokuratūros 2008 m. veiklos ataskaita. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2009.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos prokuratūros 2008 m. veiklos ataskaita. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2009.

pobūdį ir tik esant pakankamam pagrindui manyti, kad kaltinamasis nebedarys naujų teisės pažeidimų, siūlyti taikyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės nuostatas. Pažymėtina, kad dėl netinkamos valstybės kaltintojų pozicijos turėtų būti atliekami tarnybiniai patikrinimai, o jų metu nustatytus pažeidimus turėtų būti sprendžiama dėl prokurorų tarnybinės atsakomybės.

Išvados

1. Istoriskai prokurorams jau seniai priskiriama valstybinio kaltinimo palaikymo funkcija, tačiau dabar Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas prokurorų, kaip valstybinių kaltintojų, statusas buvo formuojamas atsižvelgiant į sukauptą teisinę patirtį bei aktualijas.
2. Nors yra teigiama, kad formaliai valstybinio kaltinimo palaikymo funkcija teisme įvykdoma prokurorui paskelbiant kaltinamąjį aktą bei pasakant kaltinamąją kalbą baigiamųjų kalbų metu, tačiau iš tiesų svarbu, kad prokuroras nuo pat teismo proceso pradžios aktyviai naudotųsi jam suteiktomis plačios apimties procesinėmis teisėmis, nes tik tokiu atveju valstybinis kaltinimas bus profesionaliai palaikomas bei aukštos kokybės.
3. Europos valstybėse valstybinio kaltinimo institutas turi gana daug panašumų, tačiau visiškai jį suvienodinti būtų praktiškai neįmanoma dėl skirtingo prokuratūros statuso valstybės institucijų sistemoje bei skirtingų teisės tradicijų.
4. Teismo bylos nagrinėjimo metu nustatčius naujas reikšmingas bylos aplinkybes prokuroras, suprasdamas savo funkcijų svarbą bei vadovaudamasis prokurorų veiklos principais, ne tik gali, bet ir privalo keisti savo poziciją byloje: kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis; pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką ar netgi atsisakyti dalies ar visų kaltinimų.
5. Siekiant logiškos, motyvuotos ir įtikinamos baigiamosios kalbos, prokuroras turi būti tvirtai apsisprendęs dėl savo pozicijos ir laikytis nuoseklios medžiagos bei analizės pateikimo tvarkos.
6. Analizuojant teismų praktiką, pastebėtina, kad gana dažnai prokuroro pasiūlyta bausmė sutampa arba nežymiai skiriasi nuo teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės, taigi galima teigti, kad valstybiniai kaltintojai tinkamai parenka nusikalstamų veikų juridinį vertinimą bei visapusiškai įvertina bylų aplinkybes siūlydami bausmės rūšį bei dydį, t. y. pakankamai aiškiai mato galutinį teismo proceso rezultatą.
7. Nors prokurorai pakankamai dažnai naudojami apeliacijos teise nesutikdami su pirmosios instancijos teismo sprendimu, tačiau vis dar pasigendama jų principingumo bei griežtos pozicijos bylose, susijusiose su prioritetinėmis prokuratūros veiklos sritimis, kai teismo paskirtos bausmės rūšis ar dydis žymiai skiriasi nuo prokuroro pasiūlytosios.

Literatūros sąrašas

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-104.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.
3. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 81-1514, nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. gegužės 1 d.: Nr. IX-1518, 2003-04-22, *Valstybės Žinios*, 2003, Nr. 42-1919.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą“. *Valstybės žinios*, 2006-01-19, Nr. 7-254.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl organizuoto nusikalstamumo užkardymo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.
8. Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, skirtų įslaptinto liudytojo apklausai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 80-2423.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl parengtinio tyrimo, įrodymų rinkimo būdo ir teisės į gynybą“. *Valstybės Žinios*, 1999, Nr. 15.

Specialioji literatūra:

1. *Atsakomybė už finansinius nusikaltimus. Valstybinių kaltintojų kalbos*. Metodiniai raštai. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Vilnius, 1998.
2. DVARECKAS, Stanislavas. Lietuvos prokuratūra 1918-1940 metais. *Teisės problemos*, 1996, Nr. 3.
3. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics - 2003*. Second edition. [žiūrėta 2009 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europeansourcebook.org/esb2_Full.pdf>.

4. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec(2000)19 valstybėms narėms dėl prokuratūros vaidmens kriminalinės justicijos sistemoje. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.].
Prieiga per internetą:
[http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/\(2000\)19.doc](http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/(2000)19.doc).
5. FRENCKEN, Eugene. *Position and status of the Public Prosecution Office*. The role of the public prosecution Office in a democratic society. Council of Europe, 1997. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.lt/books?dq=PUBLIC+PROSECUTION&printsec=frontcover&sig=nZCM2AdZhsEMVZu62FKSS7ztE3Q&ei=SK27SdL6MYTI-Aa96cDLBA&ct=result&id=WnR7IcVfuOAC&ots=mSkp5Ht8Dr&output=html>.
6. GIRDAUSKAS, Mindaugas. Rungimosi principai baudžiamajame procese: turinio aspektai. *Teisė*, 2004, Nr. 53.
7. GIRDAUSKAS, Mindaugas. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimai. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1 (47).
8. GODA, Gintaras. *Baudžiamasis procesas*. Visuotinė lietuvių enciklopedija. II tomas. Vilnius, 2002.
9. GODA, Gintaras. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje. *Teisės problemos*, 1999, Nr. 3.
10. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005.
11. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I tomas. Vilnius, 2003.
12. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. II tomas. Vilnius, 2003.
13. GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius, 1997.
14. KAZLAUSKAS, Marcelis. *Gynybos ir kaltinimo šalių lygiateisiškumas ir jo reikšmė žmogaus teisių apsaugai žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese*. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1995.
15. KAZLAUSKAS, Marcelis. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978.
16. KAZLAUSKAS, Marcelis; MISIŪNAS, Jonas; IGNOTAS, Mykolas, et al. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 1989.

17. KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *Juridinė retorika*. Vilnius, 2005.
18. KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius, 1999.
19. KRIŠČIUKAITIS, Antanas. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1928.
20. LIAKAS, Arūnas. *Baudžiamosios procesinės veiklos dalyviai*. Vilnius, 1973.
21. Lietuvos prokurorų etikos kodeksas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. balandžio 30 d. įsakymu Nr. I-68.
22. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2007 m. rugpjūčio 31 d. rekomendacinis raštas Nr. 1.2-50 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo kai kurių normų taikymo.
23. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 – 2011-ųjų metų strateginis veiklos planas (patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. vasario 4 d. įsakymu Nr. I-25). Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2009.
24. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 (Generalinio prokuroro 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymo Nr. I-179 redakcija).
25. Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. I-215. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 3-82.
26. Lietuvos Respublikos prokuratūros 2008 m. veiklos ataskaita. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2009.
27. Lietuvos Respublikos prokuratūros 2007 m. veiklos ataskaita. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 2008.
28. PAULAUSKIENĖ, Aldona. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*. Vilnius, 2004.
29. Profesinės atsakomybės standartai ir prokurorų pagrindinių pareigų bei teisių išdėstymas. Patvirtinta 1999 m. balandžio 23 d. Tarptautinės prokurorų asociacijos.
30. *Prokurorų baigiamųjų kalbų pavyzdžiai*. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Valstybinio kaltinimo skyrius. Vilnius, 2004.
31. ROBERT, Marc. *The role and status of public prosecution services in Europe: major problems and the council of Europe draft recommendation*. What public prosecution in Europe in the 21st century: proceedings, Council of Europe, 2000 [žiūrėta 2009 m. kovo

- 25 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=-Vyd37de0joC&printsec=frontcover&source=gb_s_summary_r&cad=0.
32. SIEGISMUND, Eberhart. *The public prosecution office in Germany: legal status, functions and organisation*. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no60/ch03.pdf.
33. ŠUMSKAS, Artūras. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius, 2000.
34. ŽILYS, Juozas. Lietuvos prokuratūros statuso raida. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70 (62).
35. АЛИКПЕРОВ, Х. Государственное обвинение: нужна реформа. *Законность*, 2000, №12.
36. ИВАНОВСКИЙ, А. Государственное обвинение и меры уголовной ответственности. *Юстиция Беларуси*, 2003, №1.
37. Организация прокурорского надзора в суде по уголовным делам. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/17510/17560/> .
38. ПОЗНЫШЕВ, С.В. *Элементарный учебник русского уголовного процесса*. Москва, 1913.
39. ПОЛЯНСКИЙ, Н. Н. *Очерки общей теории уголовного процесса*. Москва, 1927.
40. УЛЬЯНОВ, В. Г. *Государственное обвинение в Российском уголовном судопроизводстве (процессуальные и криминалистические аспекты)*. Москва, 2002.
41. ФАТКУЛИН, Ф. Н.; ЗИННАТУЛЛИН, З. З.; АВРАХ, Я. С. *Обвинение и защита по уголовным делам*. Казань, 1976.
42. ЧЕРНОВ, Р. П. О фигуре и статусе прокурора в уголовном процессе. *Адвокат*, 2005, №12.
43. ШИФМАН, М. Л. *Прокурор в уголовном процессе*. Юриздат, 1948.

Praktinė medžiaga:

1. Vilniaus apygardos teismo 2008 liepos 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A–581/2008.
2. Šiaulių apygardos teismo 2008 balandžio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-117-282/2008.
3. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. birželio 20 d. teisiamojo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-304-119/07.

4. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2006 m. gruodžio 19 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-150-170/07.
5. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. lapkričio 14 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-627-119/07.
6. Vilniaus m. apylinkės prokuratūros 2006 m. gruodžio 20 d. prašymas Vilniaus m. 3 apylinkės teismui dėl kaltinimo pakeitimo teisme, baudžiamoji byla Nr. 1-149-170/06.
7. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2007 m. birželio 1 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-149-170/06.
8. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2006 m. lapkričio 15 d. teismo posėdžio protokolas, baudžiamoji byla Nr. 1-1-628/07.

Santrauka

Šiame magistro darbe nagrinėjamas vienas iš svarbiausių baudžiamojo proceso teisės institutų – valstybinis kaltinimas. Darbas pradedamas visapusiška valstybinio kaltinimo sampratos analize, kurioje atskleidžiama jo esmė, teisinis reglamentavimas Lietuvoje, trumpai apžvelgiami šio instituto panašumai ir skirtumai užsienio valstybėse, pasitelkiant istorinį tyrinėjimo metodą analizuojami Lietuvos prokuratūros veiklos palaikant valstybinį kaltinimą raidos ypatumai, apibūdinama privataus bei valstybinio kaltinimo išskyrimo reikšmė.

Darbe gana išsamiai nagrinėjamos valstybinio kaltintojo teisės bei pareigos pirmosios instancijos teisme – parengiamojoje teismo posėdžio dalyje, atliekant įrodymų tyrimą teisme bei sakant baigiamąsias kalbas. Tam, kad valstybinio kaltinimo palaikymo kokybė būtų gera ir prokuroro veikla padėtų įgyvendinti teisingumą, apginti pažeistus asmenų ir visuomenės interesus ir teisingą nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimą, svarbus yra ne tik prokuroro pasirengimas baudžiamosios bylos nagrinėjimui teisme, bet ir atsakingas jo požiūris į jam deleguotą valstybės funkciją – pasikeitus tam tikroms aplinkybėms valstybinio kaltintojo pozicija teisme taip pat gali pasikeisti – jis gali pakeisti kaltinimą ir netgi jo atsisakyti. Siekiant gilesnio temos pažinimo, prokuroro procesinės padėties teisinio reglamentavimo aprašymas iliustruojamas praktiniais pavyzdžiais.

Nors bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme baigiasi teismui priėmus nuosprendį ar nutartį, tačiau šioje stadijoje prokuroro atlikti veiksmai turi neabejotinai svarbią įtaką tęsiantis bylos nagrinėjimui tolimesnėse instancijose. Todėl kaip tarpinė grandis tarp pirmosios ir apeliacinės instancijų bei valstybinio kaltinimo tikslų siekimo priemonė, darbe aprašoma prokuroro teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ar nutartį.

Darbo pabaigoje yra pateikiamos nagrinėjant temą priėtos išvados.

Summary

STATE ACCUSATION IN A FIRST INSTANCE COURT

The author of this Master's Thesis analyses one of the most important institute of the criminal process – the state accusation. In this work is seeking to disclose the concept of the state accusation, the substance of legal regulation in Lithuania, describe the historical development of Lithuanian Prosecutor's Office function supporting public prosecution. There is also presented a brief overview of this institute's similarities and differences in foreign countries,. There is also described the significance of distribution of accusation into the private and public.

One of the main important parts of this work is the detailed description of legal rights and obligations which the public prosecutor has during the process in a first instance court. The analysis includes the position of prosecutor during preparatory part of the hearing, the investigation of evidence in court and his final speech.

During support of state accusation public prosecutor protects damaged interests of the society, helps to implement justice and seek the fair punishment of the guilty person. Therefore, it is important the qualification and ethical attitudes of the public prosecutor. It can be mentioned, that when the certain circumstances change - the public prosecutor's position in court may also change – he may change the initial charge or even eliminate it. As the intermediate between the first and the appellate instance there is described the right of prosecutor to appeal against the First Instance Court decision.

In this Master's Thesis the theoretical information is illustrated by practical examples. Finally, the author gives summarized conclusions which where reached during the research of the theme.